

NYOMOR ÉS BÜNTETTEK

Budapest 1908.

Franklin Társulat

A gazdasági viszonyok hatása a büntetendő cselekmények számára és nemeire.

Kinek lelkét nem indította meg ifjú korában a görögöknek Minataurusról szóló regéje? A rege szerint a görög állam évenként kénytelen volt meghatározott számban deli ifjakat, szelid hajadonokat szállítani a krétai szörnyetegnek, mely megölte azokat. Csak Theseusnak merészsege, okossága és előrelátása - Ariadne tanácsának és segélyének felhasználásával - mentette meg hazáját a súlyos véradótól.¹

Azt hiszem, ennek a regének is képletes értelme van.

Korunknak is megvannak azok a szörnyetegei, melyek évről-évre az elhagyatottabb társadalmi osztályok tagjainak, különösen az elzüllésnek kitett fiatalok egészségét, becsületét, szabadságát, sokszor egész egyéniségét tönkreteszik.

A nyomor és a criminalitás csak kettő ezen szörnyetegek közül.

Különböző mértékben, de általában véve mindenütt pusztítanak azok és annyi derék ember igyekezete dacára teljes kiirtásuk a távoli jövőtől se remélhető.

Van azonban a sötét képnek vigasztaló oldala is.

A criminalitás fejlődésének mindegyik szakában változik és újabban határozottan kedvezőbb alakot ölt.

Mindenekelőtt változik a társadalom és a törvényhozás felfogása arra nézve, hogy mily cselekményeket kell büntetőjogi megtorlás alá vonni. Tehát már maga a büntetendő cselekmények tényálladáskai, ismérvei, köre időről-időre átalakulnak. Természetesen lényegesen átalakul és pedig folytonosan emberiesebbé válik a büntetési rendszer is.

Ezenfelül a történelem mindegyik nagyobb korszakának, sőt ugyanazon a koron belül különböző államoknak kriminalitása is jellegében lényegileg más. A bűnügyi statisztika kétség nélkül bizonyítja például azt, hogy korunknak leggyakoribb büntetendő cselekményei: a lopások és több más, különösen ravaszságból /csalás/ és birtványból elkövetett vagyon elleni vétség, továbbá a testi sértések, a rágalmazások és a becsület-sértések. Sokkal enyhébbek és sokkal kevesebb egyéni csapást okoznak ezek, mint például a középkornak vagy az új-kor első századainak nagyszámú büntetettéi, melyeket vadság, vérengzési hajlam, kegyetlenkedés jellemezett.

Mi okozta a büntetendő cselekmények jellegének ezt a szelidülését? Mily tényezőkkel lehetne csökkenteni a büntetendő cselekményeknek jelenlegi számát? illetőleg közrehatni arra, hogy a jövőben a kriminalitás az egész társadalomban minél kevesebb egyéni szerencsétlenséget és a sértetteknek minél kevesebb jogsérelmet és anyagi kárt okozzon?

Olyan kérdések ezek, melyek elsősorban nem is a jogászt érdeklik, hanem a törvényhozást, a kormányzatot, a társadalmi tudományok munkását, különösen a sociálpolitikust, végeredményében minden nemes érzésű embert.

I. A büntetendő cselekmények kóroktanának fejlődése

A mióta az emberek társas együttélésében élnek egymással, közülük egyesek mindig követtek el olyan nagyobb mérvű jogsértéseket, melyek másoknak jogait és az összesség jogrendjét csorbították.

A jelenkor törvényhozása jogsértő cselekmények közül egyeseket büntetendőeknek nyilvánít és azok megtorlását állami feladatnak tekinti.

1. A büntetendő cselekményeket ép úgy, mint az embereknek többi akár jó, akár rossz tetteit évszázadokon át úgy fogták fel, mint az emberi akarat szabad nyilvánulásának eredményét. A köz-

felfogás az volt, hogy az emberek azért követnek el büntetendő cselekményeket, mert gonoszak és habár módjukban lett volna jól is cselekedni, mégis a rosszra határozták el magokat. Kapcsolatban a boszorkányokról és bűbájosokról szóló tanal /mely évszázadokon át elterjedt közhit volt/, a legtöbben azt is hitték, hogy a gonosz szellem, a személyesített ördög vitt rá egyeseket a büntetendő cselekmény elkövetésére. Jellemző, hogy még Thomasius /1655-1728/, a felvilágosodott hallei jogtanár is /a ki a XVIII. század elején egész Európában először kezdett nagyobb hatással küzdeni a boszorkányperek képtelenségei ellen/, szintén hitte azt, hogy a büntetéseket az ördög csábitja a gonosz életmódra.

Az utolsó évszázadban azonban már a büntető törvényhozás és a bírói gyakorlat egyformán figyelembe vették azt, hogy a büntetendő cselekmény elkövetésére vezető elhatározás nem valamely korlátlan szabad akarattal folyománya, hanem hogy arra az elhatározásra különböző indító okok, nagyon eltérő külső viszonyok és körülmények is hatnak. Viszont elfogadta a törvényhozás és törvénykezés azt is, hogy egyes tények, körülmények érzések visszatartóztató hatást is gyakorolnak azokra, a kik a büntetendő cselekményt később mégis elkövették. Elmélet és törvényhozás egyformán leghathatósabb ily visszatartóztató oknak tekintik a büntetéssel való fenyegetést, illetőleg a büntetés végrehajtását.

A büntetendő cselekményekre vezető és azoktól visszatartóztató okok törvényhozási figyelembevételének kétségtelen bizonyítékai azok a rendelkezések, melyek az enyhítő és súlyosító körülményekről, valamint a különböző indító okból elkövetett büntetendő cselekményeknek különböző büntetéséről szólnak.

A sok bizonyíték közül, melyet e tárgyban hazai földről is felhozhatnánk, csak kettőt említek.

Az 1843. évi magyar büntető törvényjavaslatban /mely sajnos, sohasem vált törvényté, / Deák Ferencz és nagy nevű munkatársai, az enyhítő és súlyosító körülményeket oly alakban részletezik,

a mely egészen kétségtelenné teszi, hogy az emberi lélek működését, az arra ható életviszonyokat és a külső körülményeket mily bámulatosan ismerték.

Deák Ferencznek első védő irata,² melyet még 1829-ben, Zalavármegye törvényszéke előtt akkor "vasban állott" egyik rablógyilkos bűnpereiben készített, azt igyekszik kimutatni, hogy a szerencsétlen vádlottnak elzülését és súlyos büntetéseit az okozta, hogy nagy szegénységben, megfelelő erkölcsi nevelés nélkül növekedett fel, később pedig nem saját hibájából, hanem csak szerencsétlenségére, gonosz környezetbe, olyanok közé jutott, a kik többszörös rablásokra csábitották. Mindezek a fejtegetések beleillenek akármelyik munkába, mely a jelenkori úgynevezett "francia iskola" /1. alább III. 20-22. l./ tanait a társadalmi környezetnek rontó befolyásáról ismerteti.

A múlt század elején irt némely büntetőjogi munkákban is találunk már oly részleteket, melyek szükségesnek jelzik, hogy a büntetőjogász az ember természetét, a büntetendő cselekmények keletkezési okait, a társadalom hibás szervezetét tanulmányozza.

Ilyen munkák azonban csak kivételek. A hivatásos büntetőjogászoknak túlnyomó nagy többsége a XIX. század utolsó két évtizedéig szakmáját csak mint jogi tudományt, egyedül a jogi vonatkozások szempontjából és dogmatikai fejtegetésekkel művelte és ha figyelembe vette is azt, hogy a büntetendő cselekmények elkövetésére egyes tényezők közrehathatnak, ezeket csak oly mellékkörülményeknek tekintette, melyeket a büntettes szabad akarattal mindig elháríthatott volna. A külföldi, különösen a német jogirodalom munkásainak jelentékeny része ma is ezen az állásponton van és ennél fogva a büntetendő cselekmények okainak és tényezőinek vizsgálatát jelenleg is nagy mértékben elhanyagolja.

2. A büntetőjog terén az utolsó három évtizedben az új tudományos irányoknak egész sorozata fejlődött ki.³

Ez új irányok vezérférfiainak és a társadalmi, valamint a természettudományok egyes kiváló művelőinek érdeme, hogy korunkban már több államban tudományosan, rendszeresen és nagy alapossággal kutatják a büntetendő cselekmények okait és tényezőit. Vizsgálják azokat a társadalmi állapotokat, gazdasági és egyéb életviszonyokat, melyek /az általános emberi tulajdonságokon, az örök emberi gyarlóságon felül/ kedvezőleg hatnak a büntetendő cselekmények elkövetésére vagy épen a bűnösség növekedését idézik elő.

Az újabb irányok egyik legnagyobb tehetségű vezető férfia: van Hamel, amsterdami tanár, /a ki egyúttal a németalföldi radicalis pártok egyik vezére/, e tudományos vizsgálódások összességét az orvosi tudománytól kölcsönzött műszóval a bűnösség kóroktanának, bűnügyi actiologiá-nak nevezte el.

A hasonlat valóban találó. A büntetendő cselekmények a társadalmi életnek ép úgy kóros jelenségei, a mint a betegségek az emberi testéi. A ki a büntetendő cselekmények okait kutatja, valóban ép úgy kóroktant művel, mint az orvosi tudomány-nak munkása, midőn a betegségek okainak felderítésén fáradozik.

II. A bűnügyi kóroktannak gyakorlati jelentősége.

Évszázadok óta elfogadott és örökké igaz az a tétel, a mit a XVIII. századbéli nagy büntetőjogi reformnak legközvetlenebb hatású előharczo-sa: Beccaria is A büntettekéről és büntetésekről irt munkájában nyíltan kifejezett: "jobb a bünteteket megelőzni, semmint büntetni", vagy a mint az angolok mondják: "prevention is better, then cure".

A büntetendő cselekmények okainak tanulmányozása és ebből folyólag az a munkásság, mely-nyel a criminalitás tényezőinek hatását csökkenteni megkísérlik, egyáltalában nem elméleti vagy tisztán tudományos jellegű, hanem a legnagyobb gyakorlati fontosságúak közül való.

Ha a tudomány segítségével a társadalom a ma-

ga önkormányzati és jótékonyági tevékenysége körében, valamint a törvényhozás és a közigazgatás felismerhették azokat a kóros életviszonyokat és társadalmi bajokat, melyek bizonyos korban vagy meghatározott államban a büntetendő cselekmények számát növelték; ha ezen az alapon küzdhetnek hatásuk csökkentése céljából, ha sikerül a társadalom tevékenységével, vagy a törvényhozás új szabályai, illetőleg a közigazgatás megfelelő, okszerű intézkedései útján megelőzni egyes büntetendő cselekmények elkövetését, akkor ez bizonyára üdvösebb az államra és a társadalomra egyaránt, mint a büntetőjog rendszerének legfényesebb jogásztechnikai kiépítése.

Ha azt, a ki más körülmények közt büntetendő cselekményt követett volna el, megmentik a tisztességes társadalomnak és megelőzik, hogy börtönbe jusson; viszont pedig azt, a ki ellen a büntetendő cselekmény irányozva lenne, megóvják becsületének, egészségének, életének megtámasztásától, akkor ez bizonyára sokkal óhajtabb és megbecsülendőbb eredmény, mint a legnagyobb gonddal keresztülvitt büntetési rendszer végrehajtása.

A bűnügyi kóroktannak tehát végső eredményében emberiességi célja van: a büntetendő cselekmények számának csökkentése és ez által az egész társadalom jogrendjének megvédése, valamint a veszélyeztetett egyes embereknek lehető megóvása; egyúttal pedig megmentése azoknak az ezreknek is, a kik a büntetendő cselekmény elkövetése esetén börtönbe vagy bitóra jutnának.

Ez a feladat azonban szerfelelt, bonyolódott. Annak, hogy egyesek magokat büntetendő cselekmények elkövetésére határozzák el, sok száféle oka lehet. A criminalitásnak, a mint ez valamely népnél vagy valamely országban jelentkezik, sokféle tényezője van.

Ha tanulmányozzuk is ezeket az okokat, még nagyon kétséges, vajon képesek vagyunk-e a büntetendő cselekmények tényezőinek valódi természetét és ható erejét a valósághoz hiven megítélni? Ha pedig e részben tévedünk, se következtetésünknek, se a criminalitas csökkentése végett tett állami

és társadalmi intézkedéseknek nincs értéke.

A büntetőjog tudományának ez az újabb ága, melyet különben is csak néhány évtized óta művelnek, még csak a kezdet kezdetén van.

III. Az új büntetőjogi iskolák eltérő álláspontjai a büntetendő cselekmények kóroktana tekintetében.

Az utolsó három évtizedben fellépett új büntetőjogi iskolák munkásai egyrészt a természettudományi világnézetet és gondolkozási módot, különösen az orvosi tudományoknak némely tételeit, másrészt a társadalmi tudományok kutatási módszerét átvitték a büntetőjog terére is.

Közülök egyesek tanulmányozták a büntettek testi szervezetét, degeneráltságát és ennek okait. Jellemző külső testi ismérveket véltek rajtuk megállapítani.⁴ Mások főleg a büntettek lelki életét és azon elme-kórtani tüneteket vizsgálták, melyeket a büntetendő cselekményekre vezetőknél tekintettek. Különösen a francziák a társadalmi környezetet és az életviszonyokat s ezek sorában azokat a gazdasági viszonyokat kutatták, melyek közt a büntettek élnek. Egyes írók a büntettek nyelvére és szokásaikra is figyelmet fordítottak.

Ezzel kapcsolatban az új írók közül sokan a büntetendő cselekmények okait és tényezőit iparkodtak felderíteni és alapfelfogásuk különbözősége szerint a criminalitas magyarázatában más és más - majd élettani, majd társadalmi - tényezőknél tulajdonítottak kizárólagos vagy legalább túlnyomó súlyt.

Nevezetesen az eltérő véleményekhez képest a büntetendő cselekmények kóroktanának irodalmában a következő felfogásokat lehet megkülönböztetni:

A/ Az embertani iskola álláspontja az, hogy a büntetendő cselekmények előidézésében élettani okok és pedig a büntettek boncztani, testi, psycho-physiológiai vagy elme-kórtani sajátosságai

játszanak legnyomatékosabb, legdöntőbb szerepet.

Ennek az alapfelfogásnak az irodalomban ismét következő változatai jelentkeznek:

1. Lombroso /könyvének első kiadása szerint/, valamint azon követői, kik tanának legrégebb alakját bírálókat nélkül /a mi pedig annyira szükséges lett volna/ elfogadták, azt vitatják, hogy a büntetteknek egy része, a Lombroso által úgynevezett "született büntettek" /delinquenti nati, vagyis azok, a kik a büntettes típusnak testi ismérveit tüntetik fel, azért követtek el büntetendő cselekményt, mert büntettesnek születtek. Ezek az írók tehát a büntetendő cselekmények főokát a büntettek testi szervezetében vélik található és azt állítják, hogy a büntetendő cselekmény tisztán élettani folyamatok terméke. Egyúttal természetesen tagadják az emberi akarat szabadságát, illetőleg nem veszik figyelembe azt, hogy a született büntettesnek akaratára külső okok is befolyást gyakorolhatnának, hanem a büntetendő cselekményeket onnan magyarázzák, hogy a született büntettesben ép úgy, mint valamely állatban vagy növényben, természeti szükség szerint fellépő természeti erők működnek.

Nem lehet sem letagadni, sem szépíteni, hogy ez volt a bűnügyi embertan sokat ünnepeelt megalapítójának: Lombroso Caesar torinoi tanárnak nézete több mint másfél évtizeden át. Lombroso hosszú időn át a criminalitást csak orvosi szempontból vizsgálta és nem vette kellő figyelembe a büntetendő cselekményeknek társadalmi, különösen gazdasági tényezőit.

A büntettes ember-ről szóló munkájának első kiadásában /1876/ csak körülbelül hat oldalon szólt a nyomornak és a létfontartási eszközöknek hatásáról a büntetendő cselekményekre. A munka 2-ik, 3-ik és 4-ik kiadásában ezeket a részleteket is kihagyta. Csak mikor a II. bűnügyi embertani congressuson, 1889-ben többen /legnagyobb hatással Manouvrier, az embertan kiváló tanára Párisban/ kimutatták, hogy a született büntettesről szóló feltevés elfogadhatatlan, akkor irt Lombroso munkájához egy új részt, mely a tár-

sadalmi tényezők befolyását vizsgálja.

A fennebb vázolt első felfogást tehát később maga Lombroso is feladta. Ez tényleg legkevésbé sem alkalmas arra, hogy a büntetendő cselekmények okait, a criminalitás változásait /lásd fentebb a bevezetésben, 4-5 lap/, a büntetendő cselekményeknek szelidebb váltát megmagyarázza.⁵

2. Sokkal figyelemre méltóbb azoknak a felfogása, a kik a büntetendő cselekményeknek elme-kórtani alapon iparkodnak okát adni.

Az idevágó kutatásokat számos orvos, /legmaradandóbb eredményyel a nagytehetségű és alapos francia elmeorvos Morel, kivüle még az angol Maudsley, a német Grollmann és sokan mások/ már jóval Lombroso fellelépte előtt, sőt a XIX. század elejétől fogva végezték.

Ez elmeorvosok közül azonban igen sokan más-más magyarázatát nyújtják a criminalitásnak.

Egyesek szerint a büntetendő cselekményt a büntettesnek általános degeneráltsága magyarázza, mások szerint a büntett a psyco-physiologiai egyensúly megzavarodásának következménye.

A legtöbben úgy magyarázzák a büntetendő cselekményt, mint elme-kórtani jelenséget, de itt ismét a felfogások árnyalatai szerfelett elágaznak. Majd azt adják a büntetendő cselekmény okául, hogy ez a/ különleges idegbetegségnek vagy b/ erkölcsi tébolynak vagy c/ elme-egyensúlyvesztésnek, illetőleg d/ hülyeségnek kóros jelensége; majd pedig, hogy az a büntettes: a/ monomaniakus vagy b/ alkoholikus vagy c/ epileptikus vagy d/ hysterikus természetének beteges megnyilvánulása.

A bűnügyi elme-kórtani iskola munkásai annyiban megegyeznek az embertani felfogással, hogy a bűnügyi aetiológiában a súlypontot nem a társadalmi tényezőkre, hanem a büntetendő cselekményeknek egyéni okaira helyezik. De nem oly egyoldalúak, mint Lombrosónak első felfogása és az ezt követők álláspontja. Tanaikban sokkal több igazság is rejlik, mint a büntetendő cselekmények bonczani vagy testi magyarázatában.

Kétségen felül áll, hogy igen számos büntetendő cselekmény a büntettesek kóros elmeállapo-

tából vagy korlátozott beszámíthatóságából⁶ ered.

Az előbbi esetekre nézve ez iskola iróinak igazuk van és egyúttal ugyanez esetekben ez iskola álláspontjának elismerése az emberiség követelménye. Az állam büntető hatóságai évszázadokon át ezrével, válogatott kínzások közt végeztették ki azokat, kikről már ma, az elme-kórtan aránylag fejletlen állapota mellett is tudjuk, hogy elme-betegek, nem börtönbe vagy vérpadra, hanem kórházba vagy tébolydába valók és megfelelő gyógykezelés mellett esetleg gyógyíthatók is.

Egyik vigasztaló példája ez annak, hogy a tudomány fokozatos fejlődése nemcsak az emberiség előrehaladásának eszköze, hanem az állami teendők végzését is emberiesebbé teszi.

B/ A társadalmi környezet befolyásáról szóló régibb és újabb tanok. Szemben az embertani és elme-kórtani magyarázattal, a francia iskola azt tanítja, hogy a büntetendő cselekmények elkövetésére a társadalmi környezetnek van nyomatékosabb, döntőbb befolyása.

Ez a felfogás időrendben legelső mindazok közül, melyek a büntetendő cselekmények kóroktanára vonatkoznak. Az első morálstatistikusok /egyúttal a bűnügyi statistika megalapítói/ kutaták legrégebben a büntetendő cselekmények egyes tényezőinek, különösen az éghajlatnak, a nemnek és a kornak /sőt kisebb mértékben a gazdasági viszonyoknak is/ hatását a büntetendő cselekmények számára.

a/ Körülbelül egy időben /egymással ugyan összekötetésben nem állva/, de mégis párhuzamosan, már 1829-től fogva végezték Bruxellesben Quetelet és Párisban Guerry az idevágó első kutatásokat, melyeknek eredményeit korábban kisebb dolgozataikban, később egy-egy nagy munkában tették közzé.

A nagyobb érdem a nagyobb tehetségű Quetelet bruxellesi tanáré, a ki /habár még általánosságokban túlzott és hajlandó volt nagy szólamokban elvetni a súlykot/ egészben véve valóban úttörő, lángeszű nagy tudós volt, a ki óriási munkát végzett, a tudomány haladása elé új utakat vágott és a bűnügyi statistika terén is maradandó eredménye-

ket ért el.

Alapvető nagy munkája: Az emberről és tehetségi kifejlődéséről, vagy a társadalmi physika kísérlete. /Első kiadás 1835; második 1869/ tartalmazza a szerző rendszerének foglalatját.

Quetelet kereste először a kapcsolatot a társadalmi jelenségek és a bűnösség közt és vélte az általa ismert /még nagyon rövid időszakra terjedő/ statisztikai adatok alapján megállapíthatni a társadalmi törvényszerűséget a büntetendő cselekmények elkövetésében.

Könyvének első kiadásában van ez a két gyakran idézett mondás: "Van egy budget, melyet az emberek ijesztő szabályossággal fizetnek: a börtön és a vérpad budgetje; főleg arra kellene törekedni, hogy ezt csökkentsük"; - és pár mondattal alább: "A társadalom magában hordja mindazoknak a büntetendő cselekményeknek csiráit, a melyeket el fognak követni. Bizonyos értelemben a társadalom az, a mely a büntetendő cselekményeket előkészíti, a büntetetes csak az az eszköz, mely azokat végrehajtja."

Ezeket a szerfelett általánosságban tartott tételeket azonban nem szabad betű szerint értelmezni. Quetelet önmaga is eléggé hangsúlyozta főmunkájának későbbi kiadásában és későbbi műveiben, hogy a társadalmi jelenségek és különösen a büntetendő cselekmények tekintetében nem akart változhatatlan physikai törvényt megállapítani, seholsem zárta ki a viszonyok javításának lehetőségét, sőt egyenesen megengedte, hogyha a társadalmi jelenségek okai változnak, beállhat a módosulás lehetősége. Ellenben megállapíthatónak véli Quetelet azt, hogy sok embernek bizonyos hajlandósága van büntetendő cselekmény elkövetésére, helyesebben, hogy sok ember ki van téve bizonyos mérvű valószínűségnek, hogy büntetendő cselekményt fog elkövetni. A morálstatistikának ép az a feladata, hogy megvizsgálja azt, vajon erre a büntetetes hajlamra a külső tényezők minő befolyást gyakorolhatnak?

b/ Az új francia iskola. Míg az embertani és elmekörtani iskola /lásd fentebb 13-18. lap/ a büntetendő cselekmények okait a büntetetesben,

tehát az egyéniségben fekvő belső tényezőkre viszi vissza és hivei emlékeztetnek arra az ó-korban már elterjedt felfogásra, hogy a jó vagy rossz szellem az emberekkel együtt születik, addig több francia író hangsúlyozta azt, hogy nem kielégítő a büntetendő cselekményeknek csak egyéni tényezőjét vizsgálni, a criminalitásnak többféle, nevezetesen egyéni, társadalmi és kosmikus tényezői vannak. Mindezek közül a társadalmi tényezők a legfontosabbak.

Ezen felfogásnak az újabb francia írók közül időrendben első kifejtője Lacassagne, lyoni orvostanár. Igen nagy számú követői és tanítványai közül kiemelkednek Bronurdel és Corre orvosok, valamint Manouvrier anthropologus. Az iskolának legnagyobb tehetsége azonban Tarde Gábor, az Institut tagja és a Collège de France tanára volt. Tarde higgadt és mély bölcsész; a jogtudományban, a sociológiában, a történelemben és művelődéstörténetben egyformán csodálatosan tájékozott, önálló gondolkozó, a kinek néhány év előtti elhunytával az egész iskola pótolhatatlan veszteséget szenvedett.⁸

Lacassagne felállította azt a tételt, hogy a büntetetes nem gonosztevőnek születik, hanem annak a környezetnek terméke, a melyben él.

A mint a XVIII. századnak több bölcsésze az egyéniség alakulására nézve mindent a neveléstől, a társadalom átalakítása tekintetében pedig mindent a törvényhozástól várt, ép úgy hirdeti a francia iskola, hogy a családi és társadalmi környezet az egyénnek még szerveztét is módosítja és ha a büntetetesnek testi vagy lelki szervezetében vannak is anomáliák, ezek azon társadalmi állapotból származhattak, melynek hatását a büntetetes kiállotta. Ennélfogva büntetendő cselekmény elkövetése esetén első sorban a társadalmi befolyásokat kell számba venni, ha pedig a büntetetesnél az egyéni tényezők pathologiai alapon túlsúlyban vannak, akkor nem büntetessel, hanem elmebeteggel van dolgunk.

C/ A régi /úgynevezett classikai/ iskola hiveinek az a legnagyobb erősségük, hogy a tété-

les törvényhozások az ő álláspontjukon vannak és a hivatásos büntetőjogászoknak /főleg egyes államokban, pl. a Németbirodalomban/ túlnyomó nagy részük hozzájuk tartozik.

A régi iskola irói valamennyien megegyeznek abban, hogy ragaszkodnak a szabad akarat és az egyéni felelősségre alapított beszámíthatóság tétéleihez. E két alaptétel mellett azonban az iskolának nagyon különböző árnyalatú csoportjait különböztethetjük meg.

A túlconservatívak mereven elzárkóznak az új kutatások eredményei elől, azokat részben vesztélyes tévedéseknek is állítják. Közülük egyesek a büntetendő cselekményeket tisztán az emberek szabad akaratának következménye, a büntettes gonoszsága gyanánt fogják fel.

Vannak azonban a régi iskola hívei közt is sokan, a kik a tételes jogok álláspontját a tudomány újabb kutatásainak eredményeivel, különösen a bűnügyi embertan és büntető sociologia tétéleivel kiegyenlíteni, esetleg részben módosítani is kívánják és elismerik az élettani, pathológiai és társadalmi tényezők hatását a criminalitásra.

D/ A közvetítő iskolák álláspontja. Könnyű az eclecticismust elvtelensége miatt gúnyolni, valójában mégis annak van igaza.

Mihelyt az embertani és a francia iskola első heves tudományos vitái lefolytak, körülbelül 16 év előtt, keltek a közvetítő irányok, melyeknek legtöbb követője /van Hamel amszterdami, Liszt berlini és Prins bruxellesi tanárok kezdeményezésére/ nemzetközi tudományos egyesületet is alkotott. Az Union internationale du Droit pénal /Nemzetközi büntetőügyi egyesület/, melynek kebelében az új irányoknak magyarországi hívei is kifejtették munkásságukat, oly formulát talált, mely mind a büntettek és életviszonyaikat, mind környezetének tanulmányozását szükségesnek tartja.

A közvetítő irányok elismerik, hogy a büntettek egy része az ideg-, illetőleg elmebetegség közé tartozik, másoknál degeneráltságuk és

böncztani, valamint élettani anomáliáik tesznek szükségessé külön megfigyelést és tanulmányozást, a legtöbb büntettest pedig a társadalmi tényezők és a környezet hatása teszik azzá. Így különösen az Union alapszabályai szerint is kifejezetten hangsúlyozza a bűnösség társadalmi tényezőinek túlnyomó súlyát, de elismeri az embertani, élettani és elmeorvosi tényezők jelentőségét és felhasználhatóságát is.

Ilyképen a büntetőjogász és a társadalmi tudományok művelője, valamint az elmeorvos, az élettan, az embertan munkása és a törvényszéki orvos valamennyien tanulmányozhatják a büntetteket és a büntetendő cselekményeket; mindegyiknek meg lesz a maga külön munkaköre, mindegyik eltérő felfogásnak lehet részleges jogosultsága és valamennyi együttműködésének lesz üdvös hatása a tudományra és az emberiség viszonyainak javítására.

IV. A gazdasági viszonyok és különösen a büntettes vagyoni helyzetének befolyása a büntetendő cselekmények elkövetésére.

Évezredek óta bölcselők, szépirók, költők, államférfiak, jogtudósok, egyházatyák, a társadalmi reformok kezdeményezői és sokan mások általánosságban ezer és ezerféle nyilatkozatot tettek arra nézve, hogy a vagyoni helyzet minő befolyást gyakorol az embereknek erkölcsi magatartása tekintetében?

Ez a kérdés azonban, habár azzal /inkább mellékesen/ a morálstatisztikusok és a bűnügyi aetiologia keretében, a bűnösség sok más tényezője mellett, az új büntetőjogi irányok munkásai is foglalkoztak, egészen a legújabb időkig nem volt tüzetes, első sorban erre irányzott tudományos vizsgálódás tárgya.

1. A kérdésnek legújabb irodalma.

Valóban szolgálatot tett a tudománynak az amszterdami egyetem jogi kara, midőn 1900-ban a németalföldi egyetem hallgatói számára jutalomtételül tűzte ki, hogy rendszeresen és bírál-

latilag adják elő azt az irodalmat, mely a gazdasági viszonyoknak a criminalitásra gyakorolt befolyását tárgyalja.

E jutalomtétel kitűzésének eredménye van Kan Józsefnek első díjat nyert és Bonger jogi doctornak dicséretre méltatott pályamunkái.⁹

A két pályamunka, melyeknek mindegyike terjedelmes kötetre megy, valóban rendkívüli buzgalommal és igen nagy tájékozottsággal állítja össze a kérdésre vonatkozó szétszórta fejtegetéseket az egész világirodalomból, kezdve a görög-római időtől egész napjainkig. Az úttörés érdeme a munkáját két évvel korábban közzétett van Kant illeti, ki egyúttal az általa tárgyalt szerzők véleményét rendszeresen csoportosította, azokat feldolgozta és mindegyik munkának tudományos becsét, értékét is mérlegeli, míg Bonger könyvének első részében /1-307. l./ csak lenyomatja az általa összegyűjtött irodalmat, és a második részben /311-722 l./ adja elő saját következtetéseit.

Tekintve az irodalom óriási terjedelmét, nem meglepő, hogy egyik munka sem teljesen kimerítő. A magyar írók munkái közül mindegyik szerző csak egyetemünk kitűnő tanárának: Földes Bélának két német nyelven megjelent kisebb tanulmányát említi. /L. alább a morálstatistikusok tárgyalásánál./ De ezt nem tekintve, más nemzetek irodalmából is ismerek nem egy kiváló, sőt régibb úttörő fejtegetést, melynek nyoma sincs egyik dolgozatban sem.

2. A korábbi kutatás által a kérdés tárgyalásánál követett eltérő módszereket van Hamel tanár a pályadíjnyertes munkához írt előszavában nagy tehetségével és teljes tájékozottsággal ismerteti.

Kivéve a feltétlen indeterminismus híveit - írja van Hamel - senki sem vonhatja komolyan kétségbe azt, hogy az egyéneknek, egyes társadalmi osztályoknak, valamelyik népnek gazdasági viszonyai, a gazdasági szükségletek és azok kielégítésének eszközei, a nyomor, a jólét, a gazdaság fontos szerepet játszanak abban, hogy az emberek minő magatartást kövessenek és egyúttal jelentékeny mérvben hatnak közre az egyeseknek

jó vagy rossz, a társadalom igényeinek megfelelő vagy társadalomellenes cselekményeire. Ezért mind-egyik munkában, mely a büntetendő cselekmények kóroktanát vizsgálta, a gazdasági viszonyoknak helyet kellett találniok.

De ebben a kérdésben a vélemények árnyalatai nagyon sok tekintetben eltérők és nagyon különbözőek a megfigyelésnél és a következtetések levonásánál követett módszerek is.

Egyes írók egyik-másik bűnügynek adott részleteit elemzik és vagy azt kutatják, vajon ennek vagy annak a büntetettnek minő a gazdasági helyzete, vagy mi volt az egyes büntetendő cselekmények indító oka?

Mások az egész művelt világ vagy egyik-másik ország, tartomány, község statisztikai adatait hasonlítják össze pl. a gabonaárak emelkedését vagy csökkenését vetik egybe a criminalitás változásával. Ismét mások különbségeket tesznek a büntetendő cselekmények egyes fajai közt és megállapítják, hogy a gazdasági viszonyoknak más-más hatása van a közrend elleni, a személyek elleni, a vagyon elleni és a nemi büntetendő cselekmények tekintetében.

Nagyon eltérően ítélik meg a gazdasági viszonyok befolyását a bűnösség terjedelmére és természetére.

A felfogások különbözősége abból ered, hogy az illető szerzőknek más és más a világnézete és általános tudományos meggyőződése.

A kik az emberek szabad akaratát vitatják /ezeket van Hamel neo-spiritualisták gyűjtő név alatt foglalja össze/, nem tagadják ugyan azt a jelentőséget, melyet az emberek cselekményeire gazdagságuk vagy az általuk elszenvedett nyomor gyakorol, de véleményük szerint az emberi akaratnak önkéntes erélye képes legalább nagyobb részben ellensúlyozni, sőt le is küzdeni azt az erőt, melyet az egyének gazdasági helyzete erkölcsi-ségére kifejt.

Velök szemben az embertan művelője ellenkezőleg a fajnak, az öröklékenységnek tulajdonít legnagyobb jelentőséget.

Az elmekörtán munkása az idegrendszernek

többé-kevésbé kóros állapotát és a degeneráltságot helyezi előtérbe, ámbár egyidejűleg leleplezi előttünk azt, hogy a kóros elcsenevészésedés benső kapcsolatban áll a nyomorral.

A sociologus minden más előtt azokat a pusztításokat jelöli meg, melyeket a szegény emberi lények közt a társadalmi környezet, mint valami romboló vihar végez.

Ebből a csoportból különválnak a socialisták, a ki csak azt az egyet ismeri el igaznak, hogy a büntetendő cselekmények számát és természetét feltétlenül a gazdasági termelésnek azok a különböző rendszerei határozzák meg, a melyek bizonyos időszakban szokásban vannak.

V. A gazdasági viszonyok hatását tárgyaló több kiváló író nézeteinek ismertetése.

Háromféle azoknak a fölfogása, a kik a gazdasági viszonyoknak a criminalitásra gyakorolt befolyását tudományosan vizsgálták.

a/ Vannak, a kik azt vitatják, hogy a büntetendő cselekmények számát és természetét kizárólag a gazdasági helyzet határozza meg. Ilyenek különösen a socialdemocrata írók, illetőleg némely előzőik.

b/ Sokkal kevesebb azok száma, a kiknek fölfogása szerint a gazdasági viszonyoknak egyáltalában semmi befolyásuk sincs a bűnösségre. A criminalitást más tényezők és pedig vagy az élet-tani factorok, vagy a büntettes szabad akarata irányozzák.

Ez írók tehát kiindulási pontjuk szerint nagyon lényegesen eltérnek egymástól, mert közülök többen a bűnügyi embertani iskola hívei közé tartoznak és a született büntettesnek teljes determináltságát vitatják; ellenben a régi büntetőjogi iskolák legconservativebb több híve a föltétlen indeterminismus tanához ragaszkodik. Ennélfogva e két csoport követői csak a végső következtetésnél találkoznak, a mennyiben a gazdasági viszonyok hatását vizsgáló kérdésre valamennyien tagadólagos választ adnak.

c/ Több árnyalata van annak az álláspontnak, a mely szerint a gazdasági helyzetnek nagy súlya van ugyan a bűnösség előidézésében és mértékének meghatározásában, de a gazdasági tényezők befolyása nem kizárólagos, hanem az illető írók nézete szerint kisebb vagy nagyobb.

Ide tartoznak főleg a francia iskola tagjai, de rajtuk kívül nagyon sokan mások is.

Dolgozatomnak ez a része első sorban a kérdéssel foglalkozott írók nézeteinek kivonatos vázolása, másrészt Bonger és van Kan munkáira nézve könyvismertetés keretében kíván maradni.

Nem követem az utóbb említett szerzők egyikének sem a módszerét, sem a rendszerét.

Természetesen mindegyik író fölfogásának tárgyalása ismét nagy könyvre terjedne. E dolgozat keretei föltétlenül kizárják annak lehetőségét is, hogy az egyes írók nézetével polemizáljak. Csak arról lehet szó, hogy a legkiválóbb írók véleményének illetőleg néhány legérdekesebb fölfogásnak mintegy jellemzésül adjak rövid vázlatot.

A/ Egyes régibb tudósok véleménye.

a/ Az ismertetett pályamunkák egyike sem említi Hommelnek, a leipzig-i egyetem tanárának 1765 április havában, a szász választófejedelem jelenlétében tartott előadását, melyben Hommel - habár akkor még nem tanulmányozta Beccariának rövid idővel azelőtt megjelent könyvét - a büntetőjog reformja tekintetében radicalis reform eszméket fejtett ki. "A büntetéssel való fenyegetés - mondta Hommel - nem használ mindaddig, míg a nyomor büntetetre csábit. Viszont, ha nincs oly indító ok, a mi büntetetre vezessen, akkor bűncselekményt sem fognak elkövetni. Ezért a büntetendő cselekmények tényezőit kell elhárítani, a népnek gazdasági és erkölcsi helyzetét kell emelni."

Kétségtelen kijelentése ez annak, hogy a nyomor a büntetendő cselekmények egyik legfőbb forrása. Ha egyoldalú is, mind a mellett sokkal figyelemre méltóbb nyilatkozat, mint Beccariának általánosságban tartott phrasisa: "A lopás rendszerint csak a nyomornak és a kétségbeesésnek

bűncselekménye." /A büntettekről és büntetéseikről cz. m. Milano, 1764. második magyar fordítása Tarnai Jánostól, Budapest, 1887, 21. §./

Az, hogy az ismertett munkák Hommelt nem is említik, bizonyítja, hogy a két szerzőnek, szorgalma dacára, még több érdekes író kikerülte figyelmüket.

b/ Lucas Károly, a francia börtönügyi irodalomnak első nagy tekintélye, statisztikai adatokra való hivatkozás vagy más adatokkal való bizonyítás nélkül, mint axiomát állítja föl 1827-ben¹¹ azt a két tételt, hogy a büntetendő cselekmények a nyomorból erednek és hogy a nyomor párhuzamosan halad a tudatlansággal.

Későbbi munkájában¹² /1836/ Lucas vizsgálja a társadalom helyzetét, mint a bűnösség okát. A társadalmat három osztályra osztja és azt állítja, hogy a legalsóbb osztályban szűkölködésből támadnak a vagyon elleni büntetendő cselekmények.

c/ Quetelet már a rendelkezésére állott statisztikai adatokkal képes támogatni végső következtetéseit. Ő már kimutatja,¹³ hogy habár a nyomort általában véve rosszra csábítónak tartják, mégis Franciaországnak és Németalföldnek legszegényebb tartományaiban követnek el legkevesebb büntetendő cselekményt. A kriminalitásnak veszélye nem jelentékeny az országnak azon részeiben, melyeknek lakosai, ha szegények is, szorgalmasak és józanok, munkájokkal kielégíthetik szükségleteiket és a mely tartományokban a vagyon egyenlőtlensége kevésbé érezteti hatását és ennél fogva kevesebb kísértést okoz.

Ellenben az országnak azon részeiben és különösen azon nagy városokban, a hol nagy vagyon van összehalmozva és a melyekben egyúttal a proletárok tömege összegyűl, a vagyontalanok napról napra észlelik a vagyon egyenlőtlenségét, továbbá a nagy fényűzést, s ennél fogva nagyobb mértékben érzik szegénységüket és inkább vannak kísértéseknek kitéve. Az ipartűző vidékeken pedig, a hol politikai mozgalmak vagy gazdasági válságok ezer és ezer munkást jólétekből egyszerre nyomorba döntenek, ezek a gyors változások gyakran büntetendő cselekményekre vezetnek.

d/ Tudtommal a jeles francia elmeorvos, Morel, ki úttörő tudós volt, mutatott rá 1857-ben először arra a jelentőségre, melyet a kérdésnek élettani vonatkozásai föltüntetnek. Az emberi nemnek testi, értelmi és erkölcsi degeneráltságáról szóló híres könyvében utal arra, hogy a kedvezőtlen anyagi helyzet mily nagy mértékben képes előidézni a szervezet elcsenevését. Az egészségtelen levegő, a rossz táplálék, egészségtelen foglalkozás űzése, az alkoholtartalmú italok fogyasztása, elégtelen munkabérek, a nyomornak erkölcstelenítő hatása, a hiányos tanítás és nevelés, mindezek a szervezetben mély zavarokat okoznak, melyek átöröklés következtében terjednek, sőt növekednek. E képen keletkeznek a degenerált társadalmi osztályok. Ezek között terjed a hülyeség és a büntetendő cselekmény.

B/ Az olasz positiv iskola írói.

a/ Lombroso, a ki korábbi álláspontja szerint a büntetendő cselekményeket kizárólag élettani okok hatására vezette vissza /l. fentebb III. A/ 14-15 lap/, mihelyt látta, hogy alaptételeit a francia és a német természettudósok és sociologusok czáfolatával szemben nem tudja megvédeni, háromféleképen változtatta álláspontját. Valamint Ovidius megírta a Metamorfosest, akképen a bűnügyi embertan művelője is, négy részben, megírhatja Lombroso "változásainak könyvét".

A negyedik álláspont szerint az embertani iskola fáradhatlan vezérének végső következtetéseinek lényegileg ezek: a büntetendő cselekmény elkövetésénél a fősúly a büntettesnek szervezeti hajlandóságán fekszik. Elismerhető azonban a műveltség és az ezzel együtt járó jelenségek befolyásának belevegyülése. A szegénység egymagában kevés büntetendő cselekményt okoz; az élelmiszerek árának változása a bűnösségre csak korlátolt és lényegtelen befolyást gyakorol. Az igazi nyomor miatt, különösen élelem hiányából elkövetett büntetendő cselekmények száma kisebb, mintsem általában gondolnók. Azt azonban elismeri Lombroso is, hogy a gabonaárak növekedése vagy rossz termés növeli a vagyon elleni büntetendő cselekmé-

nyek számát /kivéve a gyújtogatás/. A személy elleni büntetendő cselekményekre ezeknek nincs hatása.

Az éhség befolyása a lázadásokra nem jelentékeny.

Nem tagadja továbbá Lombroso, hogy a legszükségesebb dolgokban érzett nélkülözés arra vihet egyeseket, hogy a megélhetésre legnélkülözhetetlenebb dolgokat lopjanak. Továbbá az alkohol, melyet annyi vagyontalan az éhség ellen használ, az embereket vad bűncselekményekre indítja. A nyomor erkölcs elleni bűncselekményekre visz.

Ellenben azt állítja Lombroso, hogy a gazdagság, kivált a gyorsan szerzett gazdagság emelkedett, jellem nélkül több büntetendő cselekményt okozhat, mint a szegénység. /A gazdagság vizsgálatánál Lombroso fölhasználta az adók és illetékek, az örökösödési illetékek, a napi munkabérek és a takarékpénztári betétek összehasonlítását./ Következtetéseit e részben nem tartom elfogadhatóknak.

Egyébként Lombrosónak ideges sietését, álláspontjának és odavetett tételeinek gyakori változtatását, eljárásban a szabatoságnak és következetességnek sokszor hiányát ismét bizonyítja, hogy főmunkájának utólag irt III. kötetében /A büntetendő cselekmény, okai és eszközök ez ellen. Páris, 1899./ lényegileg másképp foglalja össze következtetéseit a 161. lapon, mint a 457. lapon /kimutatja ezt van Kan id. munka 76. l./; továbbá, hogy a Politikai bűncselekményekről szóló művében, melyet Laschival együtt irt, a gazdasági okoknak szélesebb és kiterjedtebb befolyást tulajdonít, mint előbb említett könyvében.

b/ Ferri Henrik korábban egyetemi tanárnak, jelenleg olasz képviselő- és az olasz socialista párt egyik vezetőjének irodalmi működésében két korszakot kell megkülönböztetni. Ez a nagytehetségű és munkabírású író ugyanis pályájának első felében határozottan a socialisták ellen fordult, sőt polemikus iratot is tett közzé Turati alább említett /52-53 lap/ egyik munkájával szemben. Később azonban Ferri maga is socialdemocratává vedlett át és ekkor erre a kérdésre vonatkozó

nézeteit is megváltoztatta.

Ehhez képest Ferri kétféle álláspontját kénytelen vagyok ketté választani; itt csak a korábban /1894 előtt/ megjelent munkákban kifejtett véleményét ismertetem, a későbbi álláspontra alább a socialdemokrata írók közt /52-54 lap/ kerül a sor.

A régebbi álláspont szerint, melyet Ferri egyebek közt Bűnügyi társadalomtan /Sociologie eriminelle, Páris, 1893./ című munkájában fejt ki, a büntetendő cselekmény vegyes természetű jelenség, melynek egyidejűleg mind egyéni, mind fizikai, mind társadalmi okai vannak. Főtenezője: a szervezeti hajlandóság, melyet Ferri bűnügyi idegbetegségnek /"névorse criminelle"/ tart. Ennyiben egyezik Lombroso és Ferri álláspontja. De /és itt kezdődik Ferri eltérése az iskola fejtől/ habár a büntettesnek veleszületett vagy később megszerzett természeti sajátságainál fogva hajlandósága van is a büntettekre, annak elkövetéséhez mellőzhetetlenül szükséges a fizikai¹⁴ és a társadalmi tényezők együtthatása is. E műben czáfolja Ferri a socialisták és más iskolák tételeit is.

A gazdasági tényezőknek Ferri többé-kevésbé közvetve jelentékeny /de nem kizárólagos/ befolyást tulajdonít, azonban ezek az egyéni okok nélkül nem vezethetnének büntetendő cselekmények elkövetésére. A gazdasági viszonyok csak az egyik tényezőt alkotják; jelentőségök viszonylagosan korlátozott.

c/ Az olasz pozitív iskolának legkiválóbb jogásza és leglogikusabb írója, báró Garofalo Rafael, korábban a nápolyi törvényszék elnöke, majd főügyész, jelenleg a római semmitőszéki főügyész helyettese. Főmunkája, Criminologia, megjelent francia fordításban is /1895/.

Garofalo megegyez az olasz iskolának két előbb említett írójával abban, hogy végeredményben a büntetendő cselekmény oka a büntettes szervezetében rejlik, mely hajlamot a büntetettre. Eltérők azonban többi tételei. Szerinte a büntetendő cselekmény a büntettes erkölcsi érzésének veleszületett elfajulásából ered. Ennyiben tehát

a büntettes abnormális lény, a kiben nincs meg az átlagos erkölcsi érzék.

A külső tényezőknek, minők a természeti és az erkölcsi környezet, a hagyományok, mások példája, az éghajlat, a szeszes italok élvezete stb. megvan a magok hatása, de egészséges szervezetű ember pusztán ezen külső körülmények hatása alatt nem követhet el büntetendő cselekményt. A büntettes szervezetében van a büntetendő cselekményre vezető kóros hajlam, melyet külső jelekből több-kevésbé föl lehet ismerni. Ennek hatását azonban a külső körülményeknek szerencsés összejártsága csökkentheti vagy egészen meg is szüntetheti.

Ilyen visszatartó eszköz a büntetendő cselekmények elkövetése ellen a vallás. Ellenben az elemi oktatás egymagában véve a helyett, hogy megakadályozná, még növeli a büntetendő cselekmények számát, a gazdasági helyzetnek pedig, különösen a szegénységnek /ezt abban az értelemben véve, hogy az illetőnek nincs tőkéje, illetőleg nincs megtakarított pénze/, vagy szabatosabban szólva, a proletariatus gazdasági helyzetének semmi befolyása sincs a büntetendő cselekményekre. /Criminologie, 166-193. l./ Garofalo még azt is tagadja, hogy a proletár társadalmi osztályokban több vagyon elleni büntetendő cselekményt követnének el, mint a jómódú osztályokban /id. m. 177. és köv. l./.

Valamely nép gazdasági tevékenységének haladása nem vonja maga után a bűnösség növekedését. Ellenkezőleg a műveltségnek az a jó hatása van, hogy a criminalitást különleges formákra korlátozza. /Garofalo példája: nem gyakori ma már a rablás a közúton, ellenben elfordul különleges új alakokban, pl. egy I. osztályú vasuti kocsi fülkéjében/.

d/ Az orvostudományi írók közül Lombrosnak legkiválóbb olasz tanítványa, dr. Marro Antal,¹⁵ ki a módszer szabatoságában fölülmúlja mesterét. Dr. Marro Antal azt vitatja, hogy a büntetendő cselekmény főoka: élettani ok és pedig a központi idegrendszer táplálkozásának hiányossága. Ez vezet az akarat szervének meggyengítésére és ez ál-

tal a büntetendő cselekményre. Ezen testi hanyatlást különböző természetű okok idézhetik elő és ezek közt a proletariatus vagyoni helyzete is szerepel.

E fölfogás szerint a gazdasági tényezők befolyása közvetett. De tagadhatatlan, hogy a nyomor gyengíti az akarat szerveit /a mi épen a központi idegrendszer elsatnyulásának következménye/ és ez által bűncselekményre visz.

e/ Az úgynevezett "olasz positiv iskola" négy legkiválóbb írójának tételeit azért kellett részleteznem, mert tanulságos annak kiemelése, hogy az új irányok úttörő íróinak álláspontja nemcsak a gazdasági viszonyok befolyására vonatkozó részletkérdés tekintetében, hanem az alapvető tételekre nézve is mily lényegesen eltér egymástól. Ehhez még figyelembe kell venni azt is, hogy az iskolának két leghevesebb vezére, Lombroso és Ferri alapvető tételek tekintetében is többször változtatták állásontjukat és így tulajdonképpen nem egységes iskoláról kellene beszélni, hanem mind a négy író - még pedig Lombrosot és Ferrit színök változtatásához képest több helyütt - különválasztva kellene tárgyalni./¹⁶

C/ A francia iskola írói jelentékeny fontosságot tulajdonítanak a gazdasági tényezőknek, de nem mindegyik író helyez azokra egyforma súlyt. Mindegyik jelesebb író külön álláspontjának vázolója túlhaladná e dolgozat kereteit.

a/ Az iskola alapítójának, Lacassagne-nak,¹⁷ idevágó tételei a következők:

A bűncselekmények társadalmi okai közt a gazdasági tényezők nagy szerepet játszanak. Társadalmunkban, mint mindegyik társadalomban, a jólét szempontjából különböző társadalmi osztályok vannak. A vagyontalanokat, a kik nyomorult lakásokban laknak, elégtelenül táplálkoznak és a kiknek rossz szokásaik vannak, megtámadják a terhesség és a gyermekkor betegségei, melyek deformálják a csontvázat és többé-kevésbé alapjában megtámadják az idegrendszert. A nyomor tehát honcztoni elváltozásokhoz és anomáliákhoz vezet,

melyeket Lombroso helyesen megállapított. De nem ezek az anomaliák okozzák azt, hogy a vagyontalanok büntetendő cselekményeket követnek el. A büntettesnél a szervezeti működésének elváltozása az agyrendszernek és a társadalmi környezetnek kölcsönös összehatására vezethető vissza.

Nem az atavizmus, se más valami szervezeti hajlandóság, hanem a társadalmi környezet, a kriminalitás melegágya, ez teremti a büntettest. "A társadalmaknak olyan büntetéseik vannak, a minőket megérdemelnek."

A törvényhozás és a társadalmi reformok kezdeményezője ennél fogva többfelét tehet a társadalmi viszonyok javítására és a nyomor enyhítésére; míg az olasz iskola tanai kizárják azt, hogy törvényhozási, kormányzati vagy társadalmi intézkedésekkel meg lehessen változtatni a "született büntettes" helyzetét.

Lacassagnének a büntettek osztályozására és agyrendszerük különbözőségére vonatkozó részletes tételeit, melyek különben is csak orvosi szakmukba valók, más /különösen német/ elmeorvosok nem fogadják el.

b/ Tarde Gábor volt a francia iskolának legfényesebb, sajnos, már kialudt csillaga. Kérdésünkre vonatkozó nézeteit fentebb /1. fentebb 21. l. a jegyzetben/ már említett nagy munkáiban és congressusi felszólalásokban fejtette ki.

A szerzőnek fényes irányát, finom és mély fejtegetéseit természetesen nem adhatom vissza főbb tételeinek ebben a sovány és száraz vázlatában.

Bonczani alapon - bizonyítja Tarde - büntettes typust lehetetlen megállapítani. A büntettek osztályozását is sociologiai alapokra kell fektetni.

Tarde nem tagadja, hogy a büntetendő cselekmények természeti és élettani tényezői is vannak, de vitatja, hogy a társadalmi befolyás túlnyomó. A társadalomnak összes jelenségeit, beleértve a büntetendő cselekményt is, megmagyarázza az utánzásnak hatalmas, leggyakrabban öntudatlan, mindig titokzatos hatása. Ma az utánzás hatása a magasabb társadalmi osztályok tagjairól az alsóbbakra;

a bűn pedig a fővárosból és a nagy városokból a falúra terjed át.

Korunkban a büntetendő cselekmények elkövetése különleges foglalkozássá vált, mely mindinkább bizonyos osztályok tagjaiban összpontosul. A mai büntetendő cselekmény jobban meggyökerezett, lassan, de állandóan terjed. Ennek a terjedésnek oka, hogy a büntetendő cselekmény ma jobban jövedelmező és kevesebb kockázattal jár, mint régen; továbbá, hogy a büntetteknek hivatásszerű elkövetésére napjainkban még többen alkalmasak, mint korábban; végre az a tény, mikép annak szükségessége, hogy büntetendő cselekményt kövessenek el, gyakoribbá vált.

Félszázad óta folytonosan nőtt azoknak a tárgyaknak a száma, melyeket könnyű dolog ellopni, elsikkasztani stb. és szaporodtak azok az élvezetek is, melyeket lopás, csalás, hűtlen kezelés elkövetése útján meg lehet szerezni. Ugyanez idő alatt a fogházak egészségügyi és egyéb viszonyai folytonosan javultak, a bírák és esküdtbírók kegyelmes fölfogása pedig napról-napra növekedett. E szerint a büntetendő cselekmények nyeresége nőtt, kockázata pedig fogyott. Munkakerülő ember számára a bűncselekmények elkövetése ma már egyike azoknak a foglalkozásoknak, melyek legkevésbé veszélyesek és a legjövendelmezőbbek. Ugyanazon félszázad alatt a társadalmi forradalom megszokosította a tönkrejutottak, az elkeseredett elemek és a csavargók számát és mint-hogy a jótékonyági ösztönök az üzletemberek sorában nem növekedtek, ennél fogva még a viszonylagosan becsületes elitéltek is az első büntetendő cselekmény után gyakran csatlakoznak a hivatásos büntettekhez, mert a tisztességes társadalom kilöki őket a maga soraiból.

A fentebbi fölfogást igazoltnak tekintem a büntetteknek egyik jelentékeny csoportjára, a hivatásszerű büntetteknek nézve, de egyoldalú, illetőleg túlzott az a többi büntettek tekintetében.

A munkának - folytatja Tarde - jótékony hatása van. E szerint az összefüggés a kriminalitás nagyobbodása és a termelési módok fejlődése,

illetőleg az ipari tevékenység növekedése közt nem okozati, hanem alkalmi, nem természetes, hanem esetleges.

A mi a gazdagság és a szegénység befolyását illeti, arról Tarde több munkájában nyilatkozik.

A büntetendő cselekményeknek rendes oka a birvágy vagy a gazdagodási vágy. E szerint a gazdagot, még ha a legtisztességesebb is, vagyona rendszerint visszatartja attól, hogy büntetendő cselekményt kövessen el.

De nem a gazdagságnak és szegénységnek, hanem az elégedettségnek és az elégtelenségnek van befolyása a büntetendő cselekményekre. Azok, akik viszonylagosan jólételekben élnek, rendszerint meg vannak elégedve jövedelmöknek mérsékelt növekedésével és tartózkodnak attól, hogy vagyonukat büntetendő cselekmények segítségével iparkodjanak gyarapítani. A francia paraszt általában véve ilyen mérsékelt és sokkal megelégedettebb, mint az a milliomos bankár vagy az az ideges politikus, aki nagy vagyonát üzérkedő üzletekkel, csalásokkal és zsarolásokkal iparkodik növelni. A jólétező mezőgazdák általában véve a legbecsültebbek.

Most is áll a régi igazság: a gonoszok az a méltóság, hogy gyakran szerencsétlen. Már pedig társadalmunk nem boldog, nem is megelégedett.

Ez által végeredményben Tarde is elismeri, hogy a szegénység a büntetendő cselekményeknek hatalmas tényezője, csak hogy nem önmagában véve, hanem közvetlenül, hanem közvetve.

A jólétek különböző fokai a bűncselekményeknek, ha nem is mennyiségére, de különböző minőségére hat, különösen más-más befolyása van arra a tárgyra, mely felkelti a büntetett birvágyát. Valamivel magasabb fokú jólét bizonyos vágyakat kelt, másokat pedig elnyom. Az utolsó 50 év alatt, a mióta Franciaország gazdagodásnak indult, a gazdasági termények lopási arányszáma csökkent, ellenben több ékszert és több készpénzt loptak.

A szegény megyékben egyenlő a személy és a vagyon elleni büntetendő cselekmények száma. A gazdagabb megyékben több a vagyon elleni büntetett.

A nagyvárosi központokban, ahol a jólét

legmagasabb fokát éri el, egyúttal a legmélyebb és legelterjedtebb nyomort is találjuk. Ezért itt több vagyon elleni büntetendő cselekményt követnek el, mint a legszegényebb vidékeken, amit már Quetelet is megállapított.

Számos nagyérdékű egyéb részlet ismertetését sajnos a tér hiánya nem engedi.

D/ A socialista írók álláspontja.

Ámbár a gazdasági tényezőknek már évtizedekkel Marx irodalmi munkássága előtt többen /köztük láttuk fennebb, a 31-32. lapon, Hommel és Lucas nézetét/ döntő befolyást tulajdonítottak a büntetendő cselekményekre, mindamellett ennek az álláspontnak legbehatóbb feldolgozását a socialista írók munkáiban találjuk.

a/ A socialista írók elfogadják a francia iskolának a környezet befolyására vonatkozó elméletét, csak hogy kiegészítik azt a társadalmi materializmus elméletével. A francia iskola követői ugyanis, habár méltányolják a gazdasági helyzet hatását, mint a büntetendő cselekményeknek közvetlen okát, mindamellett a teljes felelősséget mégsem tulajdonítják a társadalom gazdasági szervezetének. Ezzel szemben a socialista irodalom azt vitatja, hogy a kedvezőtlen anyagi helyzetnek és ebből folyólag a kriminalitásnak fő oka a társadalomnak jelenlegi kapitalista szervezete és minden bajnak orvossága lenne a magántulajdonnak teljes eltörlése vagy legalább is az, hogy a termelés eszközeit kivennék a magántulajdonból és köztulajdon tárgyaivá tennék. Ez a tan tehát az egész kriminalitásnak materialista felfogása.

A kérdéseinkre vonatkozó socialista irodalomról van Kan a következő képet adja:

Marx elméletét a kriminológiára kétféleképpen alkalmazták:

Az íróknak egyik csoportja /mely csoport élén az alább /56-60. lap/ ismertetendő Colajanni áll/ azt vitatja, hogy a büntetendő cselekményeknek közvetlen oka az a gazdasági méltánytalanság és bizonytalanság, melyet korunknak gazdasági viszonyai feltüntetnek, valamint a bajoknak az a hosszú sorozata, melyet ezek korunk társadalmában

magok után vonnak.

A másik csoport írói úgy tekintik a büntetendő cselekményt, mint természetes visszahatást azok részéről, a kiket a capitalismus kizár a föld javaiból, visszahatást a tulajdonosok kiváltságai és azon rendszabályok ellen, melyeket ezek javaik védelmére alkalmaznak.

Mind a két csoport írói tehát megegyeznek abban, hogy kizárólag a materializmus álláspontjából vonják le következtetéseiket. Csakhogy az előbbi csoport írói a criminalitásnak, az utóbbiak ellenben a társadalomnak szervezetét vizsgálják materialista szempontból.

A két csoport írói közt tehát a kiindulási pontban van a különbség.

Az első csoport írói a criminalitás vizsgálatából indulnak ki és visszamenve a büntetendő cselekmények okaira, azokat abban a sanyarú gazdasági helyzetben vélik feltalálni, mely vagy egyedül vagy legalább igen jelentékeny részben ezt a nagy társadalmi kórt előidézte. Ezek az írók tehát a büntetendő cselekményt önmagában véve, mint társadalmi jelenséget fogják fel materialista szempontból.

Ellenben a másik csoport írói első sorban nem a criminalitást, hanem a capitalista szervezetet vizsgálják és ez utóbbit úgy fogják fel, mint a jelenkori társadalom mindegyik kóros megnyilvánulásának, első sorban a kriminalitásnak forrását. Ennek a csoportnak kiindulási pontja tehát nem a büntetendő cselekmény, hanem a társadalmi viszonyok.

A végső következtetésnél mindkét csoport írói találkoznak.

A socialista írók szerint az egész társadalmi környezetnek befolyása a gazdasági környezetnek hatására zsugorodik össze, az egész társadalmi tevékenységet gazdasági okok határozzák meg; különösen a büntetendő cselekményt minden más felett és különlegesen gazdasági okok irányozzák.

b/ Előfutárok.

Hasonló nézeteket már régebben és általánosságban Godwin /1796/, Owen, /1821/, Cabot

/1840/, Fourier /1846/, Pecquer és Proudhon /1858/ fejtették ki./18

c/ Marx és Engels álláspontja.

Marx behatóan nem foglalkozott kérdésünkkel, csak általánosságokban vázolta álláspontját. A történelmi materialista felfogás azonban magában foglalja az összes társadalmi viszonyoknak és az összes társadalomellenes jelenségeknek, /ide értve a büntetendő cselekményeket is/ anyagi alapon való magyarázatát.

Marx azt vitatja, hogy minden társadalmi jelenség, legyen az akár politikai, akár vallási, akár esztetikai, akár erkölcsi természetű, csak a gazdasági indító okoknak közvetlen és kizárólagos terméke.

"Az ember lételet - írta Marx - nem lelkiismerete irányítja, hanem ellenkezőleg, társadalmi létele irányítja, sőt determinálja lelkiismeretét."

Engels már részletkérdést vizsgált: nevezetesen egybevette az angol criminalitás ijesztő növekedését a sanyarú gazdasági helyzettel./1844./ Adatai szerint a büntetendő cselekmények száma 1815-től 1842-ig Angliában hatszor nagyobb lett. A mezőgazdasági vidékeken 1043, az ipari kerületekben 840 lakosra esett egy büntetett. Ebből Engels azt véli megállapíthatni, hogy a mely kerületekben sanyarúbb a munkás helyzete, ott nagyobb mértékben nő a büntetendő cselekmények száma.

E fejtegetéseknek még nincs szigorúan tudományos jellegük. Valószínű azonban, hogy Angliában a bűncselekményeknek akkori rendkívül nagy számát az ipari proletariatus azon időbeli gazdasági helyzete is befolyásolta.

d/ A marxista kriminológusok.

a. Turati Fülöp¹⁹ foglalta össze először a büntetendő cselekményeknek marxista elméletét.

Turati szerint a társadalmi tényezők és első sorban a gazdasági helyzet az, melytől minden más társadalmi jelenség függ.

Ezek azok az igazi és csaknem kizárólagos elemek, melyek a büntetendő cselekményeket előidézik.

Az egyéni tényezőknek csak korlátolt hatásuk van, különösen a született büntetésekre, a kik azonban az összes büntetéseknél csak 10 %-át teszik ki. E szerint a büntetettek legnagyobb része a társadalmi tényezők hatásának van alávetve. Lombroso elméletével nem is lehetne megmagyarázni, hogy a népességnek csak egy kis része követ el büntetendő cselekményeket, mert hisz' a természeti és az életteni tényezők hatása az egész népességre egyformán kiterjed.

b. Battaglia Brúnó A büntetendő cselekmény dinamikája /Nápoly, 1886/ című munkájában azt vitatja, hogy a büntetendő cselekmény főoka a tettesnek lelki degeneráltsága.

Battaglia elveti Lombroso tanát az atavis-musról, de maga is elfogadja a büntettesnek boncztoni és lélektani típusát, melynek jellege pathologikus és degenerált. Ezt a típust lelki tulajdonságai teszik büntetetté. Hiányzik benne az a képesség, hogy valamely adott társadalom létfeltételeihez alkalmazkodjék és hiányzik az erkölcsi összhang az egyén és a többség közt.

A gazdasági viszonyok nemcsak alkalmi befolyást gyakorolnak a kriminalitásra, hanem állandó jelentőségűek annak következtében, hogy közreműködnek a büntetendő cselekményt előidéző többi tényezőnek, főleg a degeneráltságnak alakulására is. A büntetendő cselekmény csak bizonyos fokig degenerált egyéneknél fordul elő.

Battaglia tanulmányának második része adja a marxista sociologia alapvonalait. Azt vitatja, hogy mindazt a visszásságot, hibát, rendellenességet, mely a családban, az államban, a társadalmi és vallási viszonyokban jelentkezik, végeredményben a jelenkor gazdasági viszonyai idézik elő.

A nyomor önmagában véve is oly feltételeket teremt, melyekből a kriminalitás nagy része előáll.

c. 1894 után írt munkáiban²⁰ Ferri Henrik lényegileg más következtetésekre jut, mint korábban. /Lásd fennebb IV. Bb 225. l./

Azt hangoztatja, hogy a nyomor, ha az emberek elcsenevészésének nem is egyetlen és kizárólagos oka, mégis a legfőbb ok. Ez idézi elő

a legtöbb betegséget, az örültséget és a kriminalitást. A nyomor eltűnése nem szüntetne ugyan meg minden büntetendő cselekményt, de azoknak legnagyobb és legjelentősebb részét mégis eltörölné. Már pedig a socialista rendszerről elhiszi a maga is socialistává átváltozott Ferri, hogy keresztülvitele esetén meg fog szünni a munkás osztály nyomora, tehát a nyomor eltűnésével megszűnnék a nép degeneráltságának főoka és a büntetendő cselekmények nagyobb része is. Mindez azonban csak állítás pozitív bizonyíték nélkül.

Azt is állítja Ferri, hogy a verseny láza és az az ádáz küzdelem, melyet egyesek a magántulajdon megszerzése és megtartása czáljából folytatnak, még a bourgeois-világban és a főurak közt is egyeseket idegbetegségbe, büntetendő cselekményhez vagy öngyilkosságba sodornak, míg a collectivista szervezet mellett mindezek az egyének sokkal nyugodtabb életnek örvidenének.

Legutóbb idézett socialista dolgozatában Ferri még azt is vitatja, hogy az alkalmi és a szokászerű büntetettek csaknem kizárólagosan a társadalmi környezet termékei. Pedig ezek teszik ki a büntetettek 3/4 részét. Mindezek eltűnnének a collectivista társadalomban. Még szenvedélyből se fognának büntetendő cselekményt elkövetni, mert a socialista szervezetben az önzés nem lesz többé kiengesztelhetetlen ellenese a társadalmi életnek.

Csak a büntettes elmebetegék és a született büntettesek maradnának meg, de ezek száma a viszonyoknak általános javulása következtében szintén csökkenne.

Lombrosóval szemben helyesen utal Ferri arra, hogy a kriminalitásnak az utolsó félszázadban jelentkező nagy és folytonos változásait nem lehet embertani vagy természeti alapon megmagyarázni, mert az embertani és a természeti változások csak lassan állanak be. Ezért a büntetendő cselekményeknek időszaki változásait legnagyobb részt társadalmi tényezőknek kell tulajdonítani. Még bizonyos embertani tényezők, /pl. a kornak és nemnek befolyása a büntetendő cselekményekre, az elhagyatott gyermekek védelme, stb./

is a társadalmi tényezőktől függenek.

d. Colajanni Napoleon olasz egyetemi tanár fejtette ki több kisebb-nagyobb munkában²¹ legteljesebben a marxista kriminológia elméletét. Főmunkájának címe: La Sociologia criminale /Catania, 1889 két kötetben./

Első része polemia Lombrosónak a büntettes-typusról szóló elmélete és a physikai atavismus tana ellen.

A mű második része a büntetendő cselekmény tényezőit kutatja.

Főtételei: hogy a criminalitásnak valódi oka nem az embertani és természeti behatásokban fekszik; továbbá hogy a degeneráló és élettani tényezők a gazdasági helyzet következményei, mely ezáltal a büntetendő cselekményeknek közvetett oka lesz.

A büntetendő cselekmények kóroktanát Colajanni gazdasági alapokra fekteti. A gazdasági tényező a legfőbb, ez uralja a többit és az erkölcsi rendet, valamint a criminalitást is.

A gazdasági tényezőknek a büntetendő cselekményekre gyakorlott közvetlen befolyása abból következik, hogy a büntettes életszükségletei kielégítésének eszközei hiányzanak. A közvetett hatás a társadalmi rend más tényezőinek munkája.

Ilyenek: a háború, az iparnak jelenlegi szervezete, a család, a házasság, a politikai intézmények, a honosság, a kóborlás, a nevelés stb. mind hatalmas okai a criminalitásnak, melyeket azonban a gazdasági helyzet determinál.

Ezeket a tényezőket aztán Colajanni egyenként nagy részletességgel tárgyalja. Ezekből csak néhány jellemző adatra szorítkozhatom.

A gazdasági tényezők közvetett befolyásának tárgyalásánál kiemeli Colajanni, hogy a munkátlanság, különösen a nagy városok parasitáinak létlensége is gyakran büntetendő cselekményre vezet.

Ugyane tényezők közvetlen hatásának fejtegetésénél azt állítja Colajanni, hogy a nyomor befolyása, különösen a lassú és hosszú ideig tartó éhségnél mutatható ki.

A büntetendő cselekmények indító okainak tanulmányozása még inkább mutatja a gazdasági vi-

szonyok befolyását. Számos büntetendő cselekményt azért követnek el, hogy a tettes a fogházban a nyomor ellen menedéket találjon.

Érdekes része Colajanni munkájának az, melyben több állam bűnügyi statistikáját és gazdasági helyzetét hasonlítja össze.

Ezt a nemzetközi összehasonlítást Colajanni először Olaszország és Írország közt vonja meg. Sokan azt állították, hogy Írlandban a magas criminalitás oka a politikai helyzet. Ez téves állítás. A büntetendő cselekmények nagy száma Írlandban kapcsolatban áll a földtulajdon megosztásával és ebből folyólag a földművesek nyomorával és a folytonos éhséggel. Írlandban a lakosság erkölcsi-sége a termés /mindenekfelett a burgonyatermés/ mennyiségétől és minőségétől függ.

Olaszországban a büntetendő cselekmények száma sokkal nagyobb, mert a gazdasági helyzet jelentékenyen kedvezőtlenebb, mint Írlandban.

A mezőgazdasági és ipari munkáknál a munkabérek Amerikában háromszor magasabbak, mint Olaszországban; másfélszer magasabbak, mint Angliában és Írlandban /ime a kivándorlásnak egyik főoka!/: holott az elsőrendű fogyasztási cikkek olcsóbbak amott, mint Olaszországban.

Colajanni áttér ezután a szorosabb értelemben vett Anglia /Skótország és Írland nélkül/ viszonyainak tárgyalására. Az össznépeesség vagyont tekintve, Anglia Európában a legelső helyek egyikén áll. De sehol a világon nincs olyan éles ellentét a legnagyobb gazdagság és a legfeketébb nyomor közt, mint Angliában. Ez magyarázza meg, hogy Angliában oly nagy a vagyon elleni büntetendő cselekmények száma.

Az angol munkás csak 1/4 résznyi tejet és feleannyi kenyeret fogyaszt, mint az ír munkás. Ez már a XIX. század elején is így volt és ennek okát Colajanni abban találja, hogy a szegény ír birtokos sokkal emberesebb, mint a gazdag angol.

Skótországban, melyet Colajanni ezután vizsgál, még nagyobb a földbirtoknak egyenlőtlen megosztása. A földbirtok fele tizenkét egyén tulajdona; ellenben a lakosságnak 2/3-ad része csak egy szobában lakik. A lordok nagy birtokai fel-

emésztették a kis birtokosok tulajdonait. Innen a criminalitás magas foka.

Colajanninak a többi államokra vonatkozó adatai nem eléggé megbízhatók.

A végső következtetés szerint: legkívánatosabb helyzet az, hogy a vagyon lehetőleg állandó legyen és a gazdagság megosztásában az egyenlőség legyen a lehető legkisebb.

e. Denis bruxellesi egyetemi tanár, a belgiumi socialista pártnak tudományos vezére több tanulmányában abból indul ki, hogy a büntetendő cselekménynek vannak egyéni tényezői és ezenfelül a környezet befolyását két irányban kell figyelembe venni: fizikai és társadalmi tekintetben. Az utóbbi alatt a népesség, valamint a gazdasági, értelmi, erkölcsi, jogi és politikai viszonyok értendők.

Denisnek végső következtetései is sokkal mérsékeltebbek, mint az olasz socialistáké. Kiemeli ugyan, hogy szoros viszony van a criminalitás és a vagyoni viszonyoknak az árak csökkenése útján kifejezett vátozásai között, továbbá, hogy a criminalitás egésze, összesége a gazdasági hanyatlás bélyegét viseli, de hangsúlyozza azt is, hogy a criminalitásnak minden változását nem lehet a gazdasági környezet egyedüli befolyására visszavezetni. Bonyolódott okok határozzák azt meg. Bizonyára a vagyon elleni bűncselekményekre van a gazdasági okoknak nagyobb hatása: különösen a lopásra, a csalásra és a csalárd, valamint a vétkes bukásra.

f. A rendelkezésemre álló tér nem engedi, hogy a francia, az angol és német²² socialista írók munkáit, valamint az anarchisták tételeit szintén ismertethessem. Ezek végeredményei az egész irodalmat tekintve nem is oly jelentőségteljesek. Egyes anarchista írók /például a francia Grave, az olasz Merlino,²³ minden társadalmi szervezet eltörlésétől várják a criminalitás megszűnését.

Végül itt kell felemlítenem az egyik pálya-munkának Bongér könyvének nagyon terjedelmesen kifejtett /id. m. 311-726. l./ végső következtetéseit. Ezek szerint Bongér /habár nyíltan nem

jelenti ki/, minden kétségen kívül a collectivismustól várja a büntetendő cselekmények teljes megszűnését.

E/ A szabad akarat /indeterminismus/ elve alapján álló és vallási és erkölcsi mozzanatokat is hangoztató írók.

/Ugynevezett spiritualisták./

Láttuk a fentebbiekben, hogy a socialista írók valamennyien, továbbá a természettudósok nagyobb része a materialismus álláspontja szempontjából felelnek a most szóban forgó kérdésekre. Egészen más hangnemből fejtegetik tárgyunkat azok az írók, kiket az ismertetett pálya-művek szerzői les spiritualistes gyűjtő név alatt foglalnak össze. Az ellentét kiemelése érdekében tanulságos ez utóbbiak nézetét mindjárt itt vázolni.

A most vizsgált irányban munkálkodó írók mindegyik államban található.

a/ Franciaországban közülök d'Haussonville gróf és Joly válnak ki.

a. Le comte d' Haussonville a Revue des deux Mondes 1887. évi folyamában megjelent igen becses tanulmányában vizsgálta azt a kérdést: mi okozza, hogy habár Franciaország gazdaságilag óriási haladást tett, s habár a művelődés, mely az erkölcsöt szelidíti, szintén növekedett, mégis a bűncselekmények száma gyarapodott?

Quetelet, Tarde és Joly megállapításával teljesen egybehangzólag d' Haussonville is azt találja, hogy Franciaországban a hegyi vidékeken, ahol a népesség a legszegényebb és leegyszerűbb életet éli, a bűncselekmények száma a legkevesebb, ellenben azokon a vidékeken, ahol a gazdagság és a fényűzés a legnagyobb, legtöbb bűncselekményt követnek el.

Szomorú az is, hogy az erőszakosságból elkövetett bűncselekmények száma Franciaországban állandó maradt; az erkölcsi büntetteké megháromszorozódott, a birvágyból elkövetett büntettek is szaporodtak.

A felvetett kérdésre felelet adásánál d'Haussonville a bűncselekményeknek három fő indító okát találja: a szenvedélyeket, a bünt és a

szükségleteket, melyek nyomorúságos gazdasági helyzetben nehezen elégíthetők ki.

Végső következtetései ezek: meg kell különböztetni a művelődés terjedését az erkölcsiség növekedésétől. A birtágyból elkövetett bűncselekmények szaporodásában a művelődés is hibás. Ennek oka, hogy a jólét lassan és egyenlőtlen módon oszlik meg. A bűncselekményeknek leghatalmasabb indító oka még mindig a nyomor, azért ezt az ítélethezásnál rendkívüli enyhítő körülmény gyanánt kiváló figyelembe kell venni. A bűncselekmények számának növekedése részben abból is ered, hogy a büntető törvények rendelkezései szaporodtak. Az, hogy a felsőbb oktatást nyert vádlottak száma a XIX. század elején csak 2 % volt, jelenleg pedig 4 %, abból magyarázható, hogy a szabad foglalkozások lassanként túlszűfoltak és kevesebb hasznot hajtanak.

b. Joly Henrik, az Institut tagja és a Sorbonne volt tanára három nagyobb terjedelmű munkában²⁴ vizsgálta kérdésünket.

Joly megállapítja, hogy a gazdaság Franciaországban növekedett, a munkabérek emelkedtek és az élelmi szerek nem drágultak meg nagyobb arányban, mint a milyenben a munkabérek növekedtek. A legszegényebb megyékben a bűncselekmények legkevésbé szaporodnak.

Következtetései: a nem szándékos nyomor nem okoz bűncselekményt. Ellenben a szokásszerű csavargók, az üzletszerű koldusok, azok az iszákosok, a kik elhatározták, hogy akármiképp meg fognak élni és minden rendes foglalkozás útját elzárták magoktól, azok a játékosok, a kik magok és családjok összes vagyonát elpazarolták; azok a munkások, a kik félbehagyták munkájukat, mind olyan egyének, a kiknél a nyomor bűncselekményekre visz. Az ember tehát kevésbé hajlandó gonoszságra mások vagy a sors hibájából, semmint a saját hibái következtében. Egyébként nem az abszolút szegénység csábít bűncselekményre, hanem a viszonylagos; az esik rosszul, hogy az illetőnek kevesebbje van, mint azoknak, a kik őt körülveszik.

b/ Belga írók.

De Baets abbé²⁵ jelenleg a Louvaini egyetem

tanára elismeri, hogy az emberi akarat szabadsága nem tökéletes és nem feltétlen. A lélek mellett ott van a testi szervezet a maga óhajaival; továbbá a külvilág befolyása, a nevelés, a társadalomban kifejlődött eszmék hatása; a gazdasági tényezők; a művelődés formája stb.

Annak oka, hogy a munkabérek emelkedése dacára, a kriminalitás mégis szaporodott, de B. szerint abban rejlik, hogy csökkent az a kötelességérzet, mely a vétektől és a bűncselekménytől visszatart. B. bizik abban, hogy az az ember, a ki az erkölcsi erőben támaszt talál, a bűn és a bűncselekmény minden csábításának ellenállhat. Sokan addig-addig iparkodtak, hogy a szegények szivéből a kötelességérzetnek erkölcsi erejét kiöljék, míg beállt a bűncselekmények növekedése.

b/ Hymans²⁶ a belga kamara szabadelvű pártjának vezére, bár elismeri az egyéni és a társadalmi tényezők hatását, mégis azt vitatja, hogy a bűncselekmény nem kizárólagosan élettani és társadalmi okokból ered; az erkölcsi tényezőknek is nagy befolyásuk van: csakhogy túlnyomó a társadalmi és ezek közt a gazdasági okok hatása.

H. is megállapítja, hogy Belgiumban a munkások helyzete javult, mindamellett a bűncselekmények száma szaporodott. Ennek okát H. abban látja, hogy ámbár az ipar óriásilag fejlődött, de a vagyon biztonsága csökkent. Az ipari és kereskedelmi mozgalmak, a pauperismus és az alkoholizmus, az aratás bősége, vagy elégtelen volta, a munkabérek és az élelmiszerek árának változása mind közvetlen befolyást gyakorolnak a kriminalitásra.

c/ Németországban Fulda²⁷ a bűncselekmények növekedésének okát a vallástalanságban és más társadalmi jelenségekben találja. Ilyen okok: a kisipar és a kiskereskedelem nyomorgása; az, hogy a fiatalokat és az anyákat gyárakba küldik; hogy a könnyen keresett pénzt élvezetekre költik el, stb.

d/ Dellepiane, dél-amerikai író²⁸ igen alaposan ismerteti és bírálja kérdésünknek egész európai irodalmát. Saját álláspontja szerint a bűncselekmény lélektani jelenség, de a büntettes

lélektana nem különbözik a rendes átlag ember lélektanától. A büntettes saját hibájából, fokozatosan súlyos a bűncselekmény elkövetéséig.

e/ Ellenkezőleg az északamerikai Wright szerint²⁹ a büntettek egy része normalis ember, kinek gyengébb az erkölcsi szervezete, mint a becsületes emberé. A normalis embereket vagy a környezetet vagy rossz lelkők viszi a bűncselekményre.

f/ A régi spiritualista iskola írói a bűncselekményt csak erkölcsi jelenségnek tekintik és azt állítják, hogy a büntettes egyedül saját gonoszságának terméke. Ezen irány írói természetesen nem használják a természet- vagy társadalomtudományi módszert és rendszerint többé-kevésbé támadják, illetőleg czáfolják az új irányok végső következtetéseit és módszerét.

Az utóbb említett csoport tagjai azonban ismét több árnyalatot tüntetnek fel. Ezen árnyalatok részletezése itt most nincs helyén. Egyes árnyalatok képviselői nemcsak elismerik az ember-tani, élettani, pathologiai és társadalmi tényezők hatását a bűncselekményekre, hanem különösen elfogadják az új iskoláknak számos reform-javaslatát a büntető törvénykezés terén. Belgiumnak volt a XIX. század vége felé igazságügyminisztere Lejeune, a ki jelenleg ügyvéd Bruxellesben. Hívó, katolikus aggastyán, a ki egyúttal a legnemesebb emberbaráti felfogással, az új eszmékkel szemben teljes fogékonysággal, miniszter korában megvalósította mindazokat az eszméket, melyeket az ember-tani vagy a társadalomtudományi felfogás alapján a gyermekvédelem, a fiatalok büntettek tekintetében tehető törvényhozási rendelkezések, továbbá a patronage és rabsegélyezés körül keresztülvinni lehet. Lejeune neve és az általa kezdeményezett törvényhozási szabályok, valamint keresztülvitt kormányzati intézkedések emléke hosszú időre fenmarad. Ő a régi iskola alaptételeinek alapján áll csak hogy élő példája annak, miképen lehet a legújabb tudományos kutatások nem egyoldalú vagy túlmerész vívmányait indeterminista alapon is megvalósítani.

g/ Tulajdonképen ugyane csoporthoz tartozik, de egyúttal átmenet a később /G. alatt/ említendő

statistikusokhoz von Oettingen, a dorpati egyetem theologiai tanára.³⁰

Oettingen szerint a bűncselekménynek általános okai az embernek önző természete, birvágya és élvezetvágya, kapcsolatban minden fárasztó és meg-alázó munka iránti ellenszenvvel. Mindezekből az emberek szívében kicsirázik a vétek magva, mely megnövekedve, csakhamar bűncselekményre változik át. Ezt a belső rossz hajlamot könnyen cselekvésre indítja a külső kísértés, mely a gazdasági helyzetből és általánosságban a társadalmi és családi nyomorból fakad. De a bűncselekménynek végső indoka mégis az önzés.

Korunk társadalmában a bűncselekmény különösen a büntettes-proletariatust alakjában jelentkezik. Ennek tagjai a csavargók közül kerülnek ki, a csavargásnak főoka pedig az ipari szabadság, mely megszüntette a czéhek ellenőrzését és az ok-szerű és szükséges fegyelmet.

A büntettes a saját hibájából és gonosz akaratát útján merül a bűncselekmény örvényébe, de a romlott társadalomnak vétkes és tényleges közreműködésével.

Oettingennek a gazdasági viszonyok hatására vonatkozó fejtegetései nem jelentőségek.

h/ A régi iskola többi nevesebb írói: Brusa, a torinói egyetemen a büntetőjog tanára és olasz senator, /a kit a most ismertetett pályamunkák egyáltalában nem emlitenek fel/; Lucchini olasz senator, Vidal toulouse-i tanár; Fouillée tekintélyes francia bölcseleti író; a nagytehetségű német jezsuita V. Cathrein, a ki igen nagy irodalmi tevékenységet fejt ki és újabban a büntetőjogi reform-irányokkal szemben is írt több könyvet. /Die Grundbegriffe des Strafrechts Freiburg, i. B. 1895 Das Strafrecht der Zukunft, stb./.

F. Az elmekörtan művelői egyedül élettani alapon magyarázzák a criminalitást. Fejtegetéseik lényege abban foglalható össze, hogy az éhség következtében elcsenevészesedik a test, /különösen az idegrendszer/, nagy vérszegénység áll be stb., a minek következményei lelki rendellenességek lesznek. A részletekből négy különböző nemzet kutatóinak álláspontját a következőkben vázoló:

a/ A francia Féré úgy tekinti a criminalitást, mint a degeneráltság betegségét. A bűnök és a bűncselekményeknek pathologikus oka a testi nyomor, mely viszont szervezeti inferioritásból fakad. Ezért oly nehéz a nyomort megszüntetni.

b/ A belga Dallemagne a bruxellesi "szabad egyetem" tanára azt vitatja, hogy a bűncselekmény a szervezet egyik fő életműködésének: a táplálkozásnak ki nem elégítéséből ered.

c/ Gyakran olvassuk a napilapokban a szabadgondolkozók nemzetközi congressusáról szóló közlemények kapcsán Sergi olasz tanár nevét. Ő a bűncselekményt bizonyos pathologikus és degeneráltsági állapot következményének tekinti és a functionalis degeneráltságnak társadalmi okai közt körülbelül ugyanazokat említi, a melyeket már évtizedekkel előtte Morel kifejtett. Az elégtelen táplálkozás, írja Sergi, - különösen az ifjú korban, vérszegénységet okoz és hátráltatja az egyén fejlődését; a rossz és egészségtelen táplálék ugyanazokat a következményeket idézi elő. Ezekhez járul a kényelmetlen és tisztátlan lakás, télen az elégtelen ruházat és a fűtés hiánya. Az illetők el vannak zárva minden aesthetikai kielégülés lehetőségétől is. Könnyen megérthető, hogy ezen rossz anyagi helyzet a jelenlegi és a későbbi nemzedékek szervezetét teljesen aláássa és őket a bűntettre determinálja.

d/ Benedikt bécsi tanár korábban azt vitatta, hogy a büntettes-typusnak külön agyalkata van. Ezt az elméletet újabban önként elhagyta. Jelenlegi elmélete az, hogy a bűncselekmény oka: a degenerált szervezet hajlandósága. A büntettes agyának molecurális állapotában ugyanis zavar áll be, melyet a született epileptikusoknál és elmebetegeknél is meg lehet találni. A büntettes azonban nem azonos az örülttel; de a lelki tulajdonságok gyengesége, mely az ész egyensúlyát megzavarja, valamely lelki, erkölcsi és aesthetikai neurasthenia következménye.

A nyomor aztán az ily, a bűncselekményre már hajlammal bíró ideggyenge egyént alkalmi bűncselekményre viszi.

G/ A statisztikusok - feltéve, hogy nemcsak

egy évre, hanem megfelelő hosszú időre terjedő, hivatalos és megbízható adatokat dolgoztak fel és helyes módszert alkalmaznak, - a természettudósok mellett leginkább képesek arra, hogy a vizsgált kérdések tekintetében pozitív feleletet adjanak.

Mindkét ismertetett munka kimerítően foglalkozik is a statisztikusokkal és pedig van Kan id. m. 373-443, /valamint Fornasari di Verce munkája ismertetésének jelentékeny része 123 és köv.1./, Bonger pedig id. m. 36-128. 1.

a/ Meglepők azonban azok a nagy ellentétek, melyekre ép evvel az annyira pozitív kutatási módszerrel jutottak. Ugyanezen módszer felhasználásával a belga Ducpetiaux arra a következtetésre jutott, hogy a nép nyomora és tudatlansága minden bűncselekmény forrása; ellenben az angol Clay vagy Hill tagadtak minden összefüggést a criminalitás és a gazdasági helyzet közt. Önkénytelenül is eszünkbe jut a német legfőbb törvényszéki birónak Mittelstädtnek gúnyos, bár túlzó mondása: "A bűnügyi statisztikának jelen állapota ismét bizonyítja, hogy annak alapján lehetséges mindent megállapítani, mindent kimutatni."

b/ Az ismertetett munkáknak a statisztikai írókra vonatkozó részleteiből leginkább érdekelnek bennünket a budapesti egyetem kiváló tanárának, dr. Földes Bélának azon tanulmányai, melyeket erről a kérdésről a német irodalomban közzétett.

Az első tanulmány czime: Über einige wirtschaftliche und moralische Wirkungen hoher Getreidepreise. Ez a Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik, 1881. évfolyamában /80. és köv. 1./ jelent meg. A dolgozat a francia /1845-1864/, belga /1841-1860/, angol /1811-1858/, és osztrák /1831-1850/ bűnügyi statisztikának adatait hasonlítja össze a gabonaárak változásával. E tudományos kutatás eredménye általában véve az, hogy olyan esztendőben, melyekben az aratási eredmény kedvező, csökken a bűncselekmények száma, míg a kedvezőtlenekben növekedik.

A tudós értekezőnek közvetlen forrásokból és nagy gonddal megírt fejtegetéseit van Kan magas tudományos értékűkhöz mértén méltányolja, de azok

végső eredményeire több megjegyzést tesz. /Id. m. 409. l./

Földesnek másik dolgozata, melyet Lisztnek büntetőjogi folyóiratában³¹ /1891, 544. és köv. l./ Az újabb bűnügyi statisztikának némely eredményeiről, tett közzé, ugyanazt a módszert követi, mint Beurle, tudniillik a büntetettnek gazdasági helyzetét veszi alapul és ezen módszerrel még kiegészíti és kijavítja Beurle tanulmányát, a mennyiben feldolgozza az össznépeességben a birtokosok és a szegények arányát. Földes szerint Ausztriában a büntetteknek 88-89, Magyarországon pedig 92 %-a tartozik a szegény néposztályhoz. Itt F. a gazdasági viszonyok hatását az aratással, az élelmiszerekkel, az alkoholizmussal és a lakásviszonyokkal kapcsolatban vizsgálja.

Végső következtetése az, hogy a gazdasági viszonyok javítása sohasem fogja teljesen megszüntetni, sőt nem is fogja csökkenteni a kriminalitást, mert lehetséges, hogy a nép erkölcsiségére kedvezőtlen hatású más körülményekkel fog összeesni.

c/ A pályamunkáknak a többi statisztikus íróra vonatkozó részleteit lehetetlen ismertetnem, mert ezek a csak a tüzetes fejtegetések ismertetése, sőt itt-ott csupán a számsoroknak vagy a graphikai táblázatoknak lenyomatása esetén volnának tanulságosak, a mi maga ivekre terjedne.

A nagynevű francia statisztikus, Levasseur remek munkájában /La population française, Paris 1891. II. köt. 442. és köv. l./ egy fejezetet szentel a vétek és a bűncselekmény vizsgálatának. Végső következtetése az, hogy a bűncselekményeknek főoka nem az igazi nyomor, hanem az egyensúly hiánya a büntetett szükségletei és ezek kielégítésének törvényes eszközei között.

A német statisztikusok munkája közül a Budapesten is többször megfordult von Mayr György /volt bajor államtitkár, müncheni tanár/ és Meyer munkái emelkednek ki.

Ellenben meglepők és a legnagyobb fokú óvatosságra intenek a többi német írónak ellentétes eredményei. Közülök Stursberg és Mittelstädt nagyon kedvezőtlen; Starke ellenben sokkal rózsásabb

eredményekhez jut, melyeket azonban Aschrott és mások bíráltak. Az előbbieket szerint ugyanis a kriminalitás állandóan növekszik, ellenben Starke adataiból azt véli megállapíthatni, hogy a bűncselekmények számának változásában is hullámzások fordulnak elő.

G/ Vegyes irodalom.

Van Kan könyvének a végső eredményeket megelőző IX. fejezete a történelmi, a bölcseleti, a szegényügyi, a börtönügyi, a hivatalos és a szépirodalomnak kérdéseinkre vonatkozó részleteit ismerteti.

a/ Ez adatokból érdekes Tainenek /A régi Franciaország I.köt. 500. l./ mesteri rajza a francia forradalomról, mint a szomorú gazdasági viszonyok következményeiről. "Az ancien régime visszaélései következtében - írja Taine - a népességnek egy része koldulásra és csavargásra adta magát, más része pedig, főleg a parasztság, teljesen elszegényedett. A közbiztonság veszélyesen megzavartatott."

Bár túlzás, mégis jellemző, a mit egyik tartományi gyűlés jegyzőkönyve 1787-ből ír: "A vidéken uralkodó nyomorban kell keresni a rend megzavarásának okát, a koldulásnak és minden más véteknek forrását." Egyik-másik egyházközségben a lakosság 1/4-ének, sőt 1/3-ának nem volt más betevő falatja, mint a mit ajtóról-ajtóra járva magának összekoldult.

b/ A pauperismus irodalmából Bargemont, de Gerando, Moreau-Christophe, Baron, Vegas Rey általánosságban tartott többféle nyilatkozatot tesznek ugyan, de legtöbbször föltétele mégis az, hogy a nyomor a bűncselekményeknek főoka.

c/ A szépirodalomból Schiller, /Die Räuber, Der Verbrecher aus verlorener Ehre/, Goethe /Faust/ Heine /W. Ratcliff/, Dostoilevsky /különösen Raskolnikoff alakja "A bűn és bűnhődés" cz. regényében/; Zola, Victor Hugo /A nyomorultak/ egyes munkáinak részleteit idézi van Kan. Magyar szépirodalom, illetőleg költő munkáját a szerző nem említi.

Különösen meglepő, hogy a pályamunka nem használta fel Shakspeare-t. kinek felfogása pedig

ebben a kérdésben, kiválóan érdekes.

1. A közvetítő iránynak képviselői.

a/ Az Union du Droit pénal vezérférfiai.

a. van Hamel amsterdami tanár³² a társadalmi tényezők közt első helyre teszi a gazdasági viszonyokat.

De azért nem a nyomor a bűncselekményeknek legfőbb oka. Inkább bűncselekményre visz a nagy, gazdagságnak, a kielégíthetetlen élvezeteknek mértéktelen vágya, melyet a jelenkor gazdagsága és fényűzése felidéz. Társadalmunk jómódú osztályai-ban sok ily fajta bűncselekményt elkövetnek. Ezt nem czáfolja meg a statistika által bizonyított az a tény, hogy a bűncselekmények száma aránylagosan nő a gabona árával. Viszont figyelembe kell venni, hogya a gabona ára csökken, gyakran növekszik az erőszakos bűncselekmények száma, továbbá, hogya a legszükségesebb tárgyak ára nő, a fényűzési cikkek megszerzése nehezebbé válik és így egyes emberek /csak hogy azokat is megszerezhessék/, elhagyják a becsület útját.

b. Liszt Ferencz, a berlini egyetem tanára a gazdasági viszonyoknak hármast jelentőséget tulajdonít:³³ 1. ezek hatnak a büntetett felmenőire és ennek veleszületett egyéniségére; 2. meghatározzák a büntetettnek testi és értelmi fejlődését, 3 a bűncselekmény elkövetése pillanatában is hatnak a tettesre.

Liszt szerint a nagy tömegek nyomora az a talaj, melyen nem csak a bűncselekmény, hanem az örökletes degeneráltság tenyész, ez utóbbi viszont bűncselekményre vezet.

Egy másik munkájában azonban Liszt - ki egyébként a kérdést tüzetes vizsgálat tárgyává még nem tette, - kiemeli, hogy "nem a szegénységnek vannak ily szomorú következményei, hanem a vagyon egyenlőtlen és nem állandó megosztásának."

c. Prins³⁴ bruxellesi tanár és a belgiumi börtönök felügyelője, az Union-nak évtizedek óta elnöke, a legconservatívabb az Union vezérférfiai közül. Prins abban a véleményben van, hogy minden emberi cselekményre és különösen a bűncselekményekre is mindenféle fajta általános és különös tényező hat, de azért marad az embernek elég aka-

rata, mely őt cselekményeiért erkölcsileg felelőssé teszi.

Prins a bűncselekmények kóroktanában a gazdasági helyzetnek túlnyomó súlyt tulajdonít. Kifejti, hogy századunknak anormalis gazdasági helyzete: a meggazdagodás és a nyereszkesedés mértéktelen szomja, az üzérkedés, az ellentét a dúsgazdagság és a nyomor közt, adáz küzdelem a földbirtoknak megszerzése és a tőke felhalmozása érdekében, végre az ipari szervezetnek hibái, mindezek kapcsolatban a társadalmi bomlásnak minden elemével, matematikai bizonyossággal növelik a criminalitást.

Sötét képet fest Prins arról a nagy nyomorról, melyet nagy városainkban észlelni lehet. A jelenkori criminalitás egyik legveszedelmesebb oka a városba tódulás, a falvak és vidék elnéptelenedése. Ebből származnak a nagy városokban tapasztalható óriási néptömörülések, melyekben aztán a bűncselekmények szaporodnak. Prins vizsgálta azt a kapcsolatot is, mely a nyomor és a csavargás, másrészt a csavargás és a criminalitás közt létezik. Sok munkás - mondja - mindig a csavargás határszélén van; a csavargók pedig mindig a bűncselekmény határszélén vannak.

b/ Az orosz büntetőjogi írók sokat és részletesen foglalkoztak az új iskola tanaival. Közülök különösen kiemelkedő:

Drill Demeter államtanácsos, az orosz igazságügyminisztériumba beosztott jogtudós, a ki rendkívül komoly lelkiismeretességével, alaposágával és szerénységével az 1905 évi budapesti nemzetközi börtönügvi congressus egyik legrokonoszevesebb tagja volt.

Drill a 80-as évek elején rövid időre az olasz iskolához csatlakozott, hosszú idő óta azonban a közvetítő iránynak híve és pedig ennek azon árnyalatához tartozik, mely a sociologikus-degeneratív tényezők, köztük a gazdasági okok fontosságát hangsúlyozza. Egyik congressuson ő idézte azokat a híressé vált szavakat, melyeket az elitelt a bűnösségét megállapító ítélet kihirdetésekor mondott: "Bizony, ha évjáradékom volna, most nem ülnék itt." Kifejtette, hogy a nyomor a

kimerülésre, a degeneráltságra, végeredményben progresszív kriminalitásra viszi azokat, a kik naponként több órát munkában töltenek, kevés fizetést vagy munkabért kapnak, nyomorúságos lakásokban élnek és a kiknek nincs idejük tanulni és önmagukkal törődni, mert mindenféle gond emészti őket.

c/ Az angolok közül többen tartoznak a közvetítő irányhoz, de ezek kevés vagy semmi súlyt nem helyeznek a gazdasági tényezőkre. Fejtegetéseik kevésbé tudományosak, nem állják ki a bírálatot.

Érdekes, de nem igazolt Gordon-Rylandsnak³⁵ az az elmélete, hogy a gazdasági helyzetnek rendszeres átlagos időben kevés befolyása van a kriminalitásra, ellenben kedvezőbb gazdasági viszonyok közt a bűncselekmények azért növekszenek, mert a népesség több alkoholt fogyaszt, kedvezőtlenebb viszonyok közt pedig a munkaszünet miatt.

Európa szárazföldjén legismertebbek Havelock Ellisnek és Morrisonnak dolgozatai. Az előbbi /A büntettek és bűncselekmények cím alatt 1894-ben németre is lefordítva/ főképp a büntetteknek élettanát tárgyalja, de hangoztatja a gazdasági válságok nagy fontosságát és azt is, hogy a népnek anyagi helyzetén okvetlenül javítani kell, mert nevetséges küzdeni a bűn ellen, míg vannak olyanok, a kik a börtönt forrón óhajtott menedékháznak tekintik.

Néhány francia és német író felmagasztalja Morrison könyvét: A bűncselekmények és okaik /London, 1891/, melyet nálunk is egy-két kriminológus nagy tekintélyűnek tart. Ez a könyv csak nagyon lazán összefüggő egyes értekezések gyűjteménye, mely a bűncselekményeknek nem is valamennyi, hanem csak néhány okával foglalkozik.

Egy helyütt mellékesen említi ugyan Morrison, hogy a bűncselekmény főforrása: a büntettek személyi, társadalmi és gazdasági helyzete, de részletes fejtegetéseiben az utóbbi tényezőnek alig tulajdonít valami jelentőséget.

Egyik tétele, hogy az elhagyatottság állapota, melyet rendszerint a bűncselekmények egyik főokának tekintenek, csak igen ritkán visz csavar-

gásra és a kriminalitásra is kevés befolyást gyakorol. Egy másik fejezetben állítja Morrison, hogy a szegénység és a bűncselekmény közt nincs kapcsolat.

Van Kan /id. m. 315-330. l./ nagyon részletes, meggyőző és szerfelett szigorú bírálatot kimutatja, hogy Morrison fejtegetései a most vizsgált kérdések tekintetében egészen értéktelenek, állításai önkényesek, számításaiból pedig egy adat sem ér semmit.

VI. Tanulságok.

A rendelkezésemre álló tér nem engedi meg, hogy azon főkérdés tekintetében: vajon a gazdasági viszonyoknak minő hatása van a bűncselekmények számára és fajaira? - nézeteimet az óhajtott részletességgel kifejthessem.

Csak legrövidebben foglalhatom össze a következő tételeket.

A/ A bűncselekmények tényezői többfélék.

A bűncselekményeknek különböző fajaira nem csupán egy, sőt nem is csak néhány tényező, hanem az élettani, a természeti, a társadalmi és az égvövi tényezőknek egész hosszú sora és mindezek bonyolult szerkezete, szövevényes összessége gyakorol befolyást.³⁶

Nem remélem, hogy valaha teljesen el fog tűnni, legfeljebb csak enyhülni fog az általános emberi gyarlóságok és hibák hatása.

Sok száz embert velük született szervezeti rendellenességek: másokat szervezetüknek önhibájukból /például alkoholizmus vagy dorbézoló életmód által/ okozott vagy hibájukon kívül kifejlődött elkorcsosulása visz bűncselekményre. Ezekből eredő élettani tényezők: a büntettes idegrendszerének degeneráltsága, a korlátozott beszámíthatóság és mások.

Az emberek többségét gyakran irányítják önző egyéni érdekek. Hányan támadták meg mások legfontosabb javait is a végből, hogy veszélyessé vált vetélytársuktól szabaduljanak!

Ezer és ezer ember lelkét tölti be irigység, gyűlölet, hiúság, bosszúvágy vagy az az ellenszenv,

melyet más nemzethez, nemzetiséghez vagy osztályhoz tartozók ellen éreznek.

Mily sokan élnek köztünk, a kiknek lelkében elvetemedettség, gonoszság, durvaság, álnokság lappang. Gondoljunk csak a jellemtelenségnek, züllöttségnek, hálátlanságnak, szenvedélyességnek azon tipikus alakjaira³⁷, kiket Shakspeare, a maga bámulatos jellemző erejével minden idők írói közül legfényesebben rajzolt a későbbi nemzedékek elé.

Mily sok embert irányít cselekvésében az élvezetek mohó hajszolása, nagyravágyás, s hatalom után való kapaszkodás és más hasonló hibák, melyek őket bűncselekményekre ragadhatják.

Kétségtelen a testi tényezőknek, főleg a táplálkozás mennyiségének és a szeszes italoknak hatása is.³⁸ Hazánkban is a bűncselekményeknek ijesztő nagy számát követik el az alkoholizmus hatása alatt. Nemcsak a vagyontalan néposztályok tagjai, hanem beteges szenvedélyből vagy dorbézolási hajlamból sok vagyonos és aránylag művelt ember is mértéktelenül élvezi a szeszes italokat.

Már a nagy Quetelet³⁹ úttörő munkájában kifejtette, hogy a büntetett nemzetisége⁴⁰ és faja⁴¹, továbbá az ugyanazon nemzetiséghez tartozók közt viszont a nem, a kor, a családi állapot, a művelődési viszonyok, a foglalkozás jelentékeny befolyással vannak a bűnösségi hajlamra.

Jelentékeny eltéréseket mutat a kriminalitás egyrészt a nagy városokban; másrészt a vidéken. Ez bizonyára arra vezethető vissza, hogy egész mások az életviszonyok, valamint a bűncselekmények tartalmi tényezői a falvakban és tanyákon, mint a nagyvárosok proletariátusában.

Figyelembe veendő a büntetett testi és társadalmi környezetének, valamint a nevelésnek hatása, a hagyományok, a rossz példák, az utánzás, /a Tarde-féle *loi d'imitation*/ befolyása; a napi sajtó és az irodalom némely erkölcsi irány nélküli termékeinek /például ponyvairodalom/ sajnós következményei; végül a büntetett éleviszonyainak még eddig nem kellően vizsgált több részlete is.

Az eddigi kutatások nem derítették fel elég-

gé egyes történelmi /pl. háború/ vagy gazdaságtörténelmi eseményeknek /például kereskedelmi és ipari válságok/ jelentőségét.

Az égövi tényezők /a büntett elkövetési helyének földrajzi fekvése, az éghajlat, az évszakok stb./ hatása régóta vizsgálat tárgya, a nélkül, hogy a tudomány e részben végleges eredményekhez jutott volna.⁴²

Egyes természettudományi írók legújabbban a vegytani,⁴³ valamint a légköri tényezők befolyását is állítják.

B/ A marxista kriminologusok álláspontja egyoldalú.

A fentebbiekből kitűnik, hogy a marxista kriminologusok álláspontja teljesen egyoldalú és azért el nem fogadható. A bűncselekményeknek nem egyetlen tényezője a büntettesnek gazdasági helyzete és különösen nem kizárólagos tényező a magántulajdonnak jelenlegi rendszere. Még a vagyon elleni bűncselekmények elkövetőit se vezetik cselekvésükben kizárólag a gazdasági viszonyok és tényezők.

A világtörténelem bizonyítja, hogy milliók lelkét nem egyedül gazdasági érdek, hanem sokszor magasabb erkölcsi érzések és törekvések⁴⁴ vezették elhatározásaikban. Sok százezren egyszerű, sőt szűkös gazdasági viszonyok közt is megelégedetten élnek és eszük ágában sincs bűncselekménnyel könnyíteni sorsukon. Ezzel szemben sok dúsgazdag ember szédelgő ügyletekkel, csalásokkal, megvesztegetésekkel iparkodik összeharácsolt vagyonát folytonosan növelni.

Nem is minden vagyon elleni bűncselekményt követnek el szükségből, hanem igen sokat birvágyból, kapzsiságból, élvezetvágy vagy fényűzési hajlam kielégítése végett.

Csak az elkövetett bűncselekmény indító okaiknak tüzetes vizsgálata alapján lehet tehát megállapítani azt, hogy a vagyonelleni büntett minő élettani, égövi vagy társadalmi tényezők hatásának eredménye, esetleg mennyiben vezethető az vissza emberi gyarlóságra és gonoszságra?

C/ A gazdasági viszonyok valóságos hatása a bűncselekmények számára.

Viszont azonban bizonyos, hogy a kedvezőtlen gazdasági helyzet, ha nem is egyedüli, de igen jelentékeny hatást gyakorol a vagyonelleni bűncselekmények elkövetésére és azoknak különböző fajaira.⁴⁵

VII. Végső eredmények.

Mindezek alapján három tételt állapíthatunk meg.

Az első az, hogy az összes bűncselekményeket vagy ezeknek bizonyos fajtáit, például a vagyonelleni büntetteket, nem lehet egy okra visszavezetni, hanem azokat a különböző tényezők összehatása idézi elő. A küzdelem az égövi viszonyokkal szemben egyáltalában lehetetlen; az élet-tani tényezők legnagyobb részével szemben pedig, sajnos, a közeljövőben nagyon kevés eredménnyel kecsegtet. Ez a bűncselekmények kóroktanának le-
verő tanulsága.

A második eredmény az, hogy csak utólag, az adott esetben, a büntettes egyéniségének, életviszonyainak, valamint a bűncselekmény indító okainak tüzetes megvizsgálása alapján lehet /legalább valószínűséggel/ megállapítani azt, hogy melyik tényezőnek volt túlsúlya a bűncselekmény véghezvitelére?

A harmadik eredmény vigasztaló és biztató.

Mind az államnak és pedig törvényhozási szabályokkal és kormányzati intézkedésekkel, mind a társadalomnak módjában áll a bűncselekmények társadalmi tényezői ellen hathatós küzdelmet kifejteni. Ez mindegyiküknek hivatása, kötelessége is. Az e körbe tartozó tennivalók felsorolása egész könyvet töltene ki.⁴⁶

Legfontosabbnak és legtöbb sikerrel biztatónak tekintem, az elhagyatott társadalmi osztályok védelmét, különösen a gyermekvédelmet.

Hasonló kötelességek még az alsó néposztályok, főleg a nagy munkásosztály jólétének emelése és művelődési viszonyainak javítása. Küzdelem a gazdasági visszaélések ellen, melyek az alsó

néposztályok tönkretételét, kizsákmányolását czélozzák.

Ide tartozik a társadalmi politika körében végzendő teendőknek az az óriási halmaza, a mely a művelődési, gazdasági és jótékonyági viszonyok javítása czéljából hazánkban is még a törvényhozásra, kormányra és a társadalomra vár /népnevelés fejlesztése, szövetkezeti ügy, beteg-ápolás, betegsegélyezés, munkásbiztosítás, szegényügy rendezése, köz és magánjótékonyosság/.

Van Hamel írja, hogy a gazdasági viszonyok hatásának tanulmányozása útján növekszik az a remény, a mely minden jólelkű embert eltölt abban az irányban, hogy munkája által ő is hozzájárulhat az emberiség társadalmi és erkölcsi viszonyainak javításához és a bűncselekmények számának lehető csökkentéséhez.

Vajha a magyar társadalom ezen a téren is olyképen teljesítené kötelességeit, hogy ez a reménység hazánkban ne maradjon az utopistikus vágyódások egyike!

Lábjegyzetek:

1. Ennek az ó-kor iróinál többféle változatban olvasható mythosnak legújabb összeállítását lásd Gruppe Griechische Mythologie und Religionsgeschichte I. München 1906. / Handbuch der klassischen Altertumwissenschaft herausgegeben von Iwan v. Müller V. Bd. 2 Abth. 600-604. 1.
2. Kónyi Manó Deák Ferencz beszédei I. köt. Második kiadás /Budapest, 1903. / 1-7. 1.
3. L. részletesebben Lombroso és a bűnügyi ember-tan jelen állása cz. értekezésemet Budapesti Szemle CXXVII. köt. /1906. / 322-326. 1.
4. Lombrosznak leghűbb németországi követője, Kurella könyvének egyenesen A büntettes természetrajza czímet adta.

5. Lombroso tanainak vizsgálatát és czáfolatát ismertettem fentebb id. cikkemben Budapesti Szemle CXXVII. kötet 326-328., 330-332. l.
6. Ennek fogalmát és azt, hogy büntető törvénykönyvünknek ide vágó rendelkezéseit /76. §./ módosítani kell, kifejtettem a III. országos elmeorvosi értekezlet elnökségének felhívására tartott előadásomban. Közölve ez értekezlet munkálatait/Budapest, 1905./ 24-46. l., különösen 34. és köv. l., valamint külön nyomatban.
7. A bennünket érdeklő fejtegetéseket l. a Physique sociale I. kötetében 94-97. l. és II. köt. 155., 249., 278., 314. és köv. l.
8. Élettörténete is nagyon érdekes. Kis vidéki városban született; korán árván maradt és fiatal korában szembaja elmélkedésre és magába mélyedésre kényszerítette. Később egy kis vidéki városban törvényszéki vizsgálóbíró volt és itt írta meg sok kiadást ért alapvető nagy munkáit: La philosophie pénale, La criminalité comparée, Les lois de l'imitation stb., valamint többet később összegyűjtött tanulmányai közül. Az ismeretlen nevű, összeköttetés nélküli, vidéki férfinak e munkái a legkiválóbb szakkörökben oly feltűnést keltettek, hogy a francia kormány meghívta őt az igazságügyministerium statisztikai osztályának főnökéül. Ezt gyorsan követte meghívása a tanári állásra és megválasztása az Institut tagjává. Párisban a megfeszített munka és a tudományos egyesületekben, valamint a társadalomban reá váró kötelességek /kedvelt és szenvedélyes causeur volt! / néhány év alatt aláásták egészségét. Szivszélhűdésben, hirtelen halt meg.
9. Les causes économiques de la criminalité. Étude historique et critique d'étiologie criminelle par Joseph van Kan /Paris 1903. 496.l./ Criminalité et conditions économiques

- par Bonger docteur en droit. /Amsterdam 1905. 751. l./
10. Az előadást ismerteti Landsberg Geschichte der deutschen Rechtswissenschaft cz. munkája. III. rész. 390. l.
  11. A büntetési rendszerről általában, a halálbüntetésről különösen, című híres művében. Lucas volt a XIX-dik században a halálbüntetés elleni küzdelemnek nagy hatást keltett vezetője.
  12. A börtönök reformjáról czim alatt.
  13. Lásd fentebb, a 19. lapon idézett művét. 2-ik kiadás 1869. 279. és köv. l. Lásd még ugyanott 314. és köv. l.
  14. Ezeket magyarul természeti tényezőknek nevezhetnénk. Ezek közé sorolja Ferri a fajt, melyből a büntettes származott, az éghajlat és az évszakok hatását, a talaj termékenységét vagy terméketlen voltát, stb.
  15. Főmunkája a Büntettek jelleméről irt tanulmány /Torino, 1887./.
  16. 1891 körül néhány olasz író, először Carnevale, majd Alimena nápolyi tanár, később külföldi criminalisták is, büntetőjogi harmadik iskola, olaszul "terza scuola" elnevezés alatt kezdtek megkülönböztetni egy kis csoportot, melytől azt vitatta, hogy a büntetendő cselekmény élettani tényezőinek jelentősége csekélyebb, mint a hogy Lombroso és követői tanították, ellenben a társadalmi tényezők fontosságát nagyobb mértékben kell hangsúlyozni.
Ez a csoport nem érdemli meg sem az elkülönítést, sem a külön elnevezést, mert utóbbi tételét a "francia iskola" legkiválóbb írói /l. fentebb III. B/ b/ alatt 20-22. l./ már évekkel a "terza scuola" fellépte előtt hangoztatták, a harmadik iskola más tanai pedig közösek az olasz positivista iskola tanáival.

Ebből az okból e csoportról csak mellékesen emlékezem meg és ezt is csak azért kell tennem, mert e csoportnak két tagja kérdésünkre nézve új elmélet kifejtését kísérelte meg.

Alimena a III. bűnügyi embertani congressuson a gazdasági tényezőknek jelentékeny hatását hangsúlyozván, azt vitatta, hogy a bűncselekmény közvetlen viszonyban van a polgári és társadalmi ügyek számával, mely szám északról délre növekszik és megfordított arányban van a forgalomba hozott értékekkel. Alimena ebből azt következteti, hogy a népeséget szűkölködésének fokához képest az egyenlőtlenség érzése vagy büntetendő cselekményekre vagy polgári perekre indítja. Ez a tétel nincs bizonyítva.

Poletti /Az érzésről a jogtudományban cím alatt Udine, 1882. megjelent munkájában/ arra utalt, hogy figyelembe kell venni a kriminalitás és a társadalom gazdasági tevékenységének fejlődése közti arányt is. Ahhoz, hogy a kriminalitás növekedéséről beszélhessünk, szükséges, hogy az nagyobbfokú legyen, mint a társadalom /a kereskedelem, az ipar és más üzletek terén előállt/ gazdasági munkásságának növekedése. Minthogy pedig 1826-tól 1878-ig Olaszországban a kriminalitás növekedése a következő aránynak felel meg: 100:254, ellenben ugyanez idő alatt a gazdasági tevékenység megháromszorozódott: ennélfogva Poletti azt vitatta, hogy a büntetendő cselekmények száma még fogyott is.

Ezt az elméletet Tarde, Ferri, Garofalo és mások hevesen támadták. Előbbi kimutatta, hogy míg a polgári és a kereskedelmi perek száma meglepően ugyanaz maradt, addig a lakosság egy része ma háromszor, sőt hatszor annyi bűncselekményt követ el, mint félszázad előtt.

A törvényszéki orvostan tanára Lyonban. Nagyobb terjedelmű dolgozatot eddig nem tett közzé. Fölfogását congressusi beszédekben és néhány értekezésben foglalta össze.

18. Godwin szerint a büntetendő cselekményeknek valódi forrása az, hogy az egyik embernek bőségben rendelkezésére áll mindaz, amitől a másik meg van fosztva. Owen remélte, hogy mihelyt a túlságos gazdagság és a túlságos szegénység el fognak tűnni, egyszerre megszűnik minden kísértés, mindazok az indokok, melyek jelenleg büntetendő cselekményre vezetnek.

Cabet /Voyage en Icarie/ minden bűnnek, a társadalom minden büntetettének, mind a gazdagok, mind a szegények számára minden szerencsétlenségnek okát a vagyoni egyenlőtlenségben, a tulajdonban és a pénzben vélte megállapíthatni. /Ebben van a magva sok modern marxista criminologus tételének./ "Hódítók vagy az aristoeratia - írta Cabet - elfoglalták vagyis ellopták a földet, sőt az összes ingó dolgokat is /id. m. 310. l./ és tulajdonuk megvédése céljából lopásnak nyilvánítottak minden oly cselekményt, a mely birtokukat sérti." Proudhon írja: "A szegénynél a szűkölködés, a lassú éhezés eltompítja a lelkiismeretet, ez szüli az összes betegségeket és bűnöket, a tunyaságot és a lopást."

19. Milano képviselője és egy folyóirat szerkesztője. Tanulmányát melynek címe A bűncselekmény és a társadalmi kérdés /Milano, 1883/ lefoglalták. Ferri, a ki akkor még nem csatlakozott a socialdemokrata párthoz /l. fennebb 225. lap./ Socialismus és kriminalitás /1883/ cím alatt röpiratot írt Turati tanulmánya ellen.

20. Socialismus és positiv tudomány /1894/; Positivista vitakérdések a socialismusról /1895/; Bűnügyi embertan és socialismus /1895/.

21. Kisebb dolgozatai: La delinquenza e le sue cause, /1885/; Az alkoholismusról /1887/; A kriminalitás jelenkori kérdése, Socialismus és bűnügyi sociologia stb.

22. Jelentősebbek Bebelnek 32. kiadást ért és nagy hatást keltett könyve A nő és a socialismus, továbbá Luxnak Sozialpolitisches Handbuch című műve.
23. Nézeteiket ismerteti van Kan i.m. 282-283.1.
24. Czimeik: A bűncselekmény; A büntettes Francziaország, Küzdelem a bűncselekmény ellen. A három munka 1893-tól fogva részletekben jelent meg. A megjelenés évszáma nincs kitéve rajtok.
25. Két előadásában, melyeket 1893-ban a fiatal bruxellesi ügyvédek előtt tartott.
26. Szintén a bruxellesi fiatal ügyvédek előtt 1892-ben tartott előadásban.
27. Lásd kisebb írásait, melyeket Das Verbrechertum cím alatt /Heidelberg, 1883./ összegyűjtve adott ki.
28. A bűncselekmények okai című könyvében Buenos-Aires, 1892.
29. Az American Academy of political and social science 1892-1893. évfolyamában megjelent tanulmányának címe: A gazdasági viszonyok összefüggése a bűncselekmények okaival.
30. Főmunkája: Die Moralstatistik, több kiadást ért.
31. Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft.
32. 1895-ben megjelent tankönyvében és egy 1891-ben közzétett tanulmányban.
33. Nézeteit már tizennégy kiadást ért tankönyvének Lehrbuch d. d. Strafrechts/ sokszor változtatott egyes tételében; továbbá congressusi véleményeiben és felszólalásaiban, s különösen Büntető politikai feladatok című

- tanulmányában /Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft, 1889. évf. 472. és köv./ fejtette ki.
34. Bruxelles-ben megjelent főmunkáinak czimeit: Criminalitás és megtorlás /1886/; A büntetendő cselekmény és a sociális állam /1890/; Büntető tudomány és a tétéles jog /1899/.
35. A bűncselekmény, okai és gyógyszerek az ellen /London 1889/ cz. munkájában.
36. Az irodalom különböző alapon kísérlette meg e tényezők osztályozását; de a büntető sociológiának ez a része még a kezdet kezdetén van. Például Massenet a társadalmi tényezőket a következő alosztályok szerint csoportosította: 1. értelmi /például philosophia, vallások, suggestio/, 2. aesthetikai /például irodalom/, 3. gazdasági, 4. erkölcsi befolyások. Az irodalomból lásd még Richmond MayoSmith Statistics and Sociology /New-York, 1895./ 259-288. lap; Ferri Sociologie criminelle /Paris, 1893/ főleg 142. és következő lap; Liszt a Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft XXIII. kötet 203-216.; Geiz u.o. XXII. kötet 482-493; Aschaffenburg Das Verbrechen und seine Bekämpfung 2. kiadás /Heidelberg 1906/. Földes Béla: Statistikai előadások, 94-196; Finkey Ferencz: A magyar büntetőjog tankönyve /II. kiadás 1905/ 150-156; Angyal Pál büntetőjogi előadásai /Pécs, 1904/ 141-145. lap.
37. Edmund, Goneril, Regan, Cornwall Lear királyban; Macbeth és Lady Macbeth; Jago Othelloban; Claudius és Gertrud királyné Hamletben; Jachimo és a királyné Cymbelineben, stb.
38. Már is óriási irodalom fejti ki azt a tételt, hogy a bűncselekményeknek igen jelentékeny részét abból az okból követik el, mert a tettes alcoholista, vagy legalább közvetlenül a büntett elkövetése előtt mértéktelenül ivott.

Ez magyarázza, hogy szombat este, /mikor a munkabéreket kifizetik/, továbbá vasár- és ünnepnapokon több bűncselekményt követnek el, mint munkanapokon. Az újabb irodalomból, lásd a Budapesten tartott, X-e Congrès international contre l'alcoolisme évkönyvét /Budapest 1906/ 101-127.

39. Physique sociale /2. kiadás, 1869/ 261-317. lap.
40. A szenvedélyes olaszok több élet elleni bűntettet követnek el, mint az angolok vagy a skótok.
41. A kóbor cigányok nagy része napjainkban is apróbb bűncselekményekből tartja fenn magát.
42. A magyar irodalomban a bűncselekmények tényezőiről szóló tant legkimerítőbben dr. Földes Béla vizsgálta, a ki behatóan ismerteti a moral-statistikának egész irodalmát, felhasználta a legújabb kutatási módszereket, valamint önálló kutatásaival előbbre is vitte ezt a tudományágat. L. A bűnügy statistikája című m. Budapest, 1889; különösen 73-144 lap, továbbá Statistikai előadások című m. I. és II. sorozat /1904-05/ több helyen. Csak e sorok megírása után jutott kezeimhez Földesnek angol nyelven írt és 1906 szeptemberben megjelent legújabb nagybecsű tanulmánya: The criminal. Journal of the Royal Statistical Society Vol. LXIX.
43. L. Pieraccini La Scuola Positiva, XVI. kötet, 1-22.
44. Az altruismusról a gazdaságtanban lásd Földes Társadalmi gazdaságtan I. kötet, 4. kiadás /Budapest, 1905/ 39-46. és A társadalmi kölcsönös probléma című akadémiai székfoglalóját /Budapest 1903./

45. A magyar irodalomban ezt a kérdést is legkimerítőbben Földes Béla fejtette ki. L. A gabonaárak a XIX. században és a drágaság hatása. /Budapest, 1883./; A bűnügy statistikája 99-110. lap, és Statistikai előadások. L. még Bud János, Jogtudományi Közlöny, 1906. évfolyam 54. lap.
46. A sokat emlegetett socialpolitika rendszerének irodalma még csak fejlődőben van. Becses, úttörő munkálatok van der Borgh, Grundzüge der Sozialpolitik /Leipzig 1904. 566. oldal/; Jastrow, Sozialpolitik und Verwaltungswissenschaft /Berlin, 1902. 548. oldal/. A hazai irodalomból lásd Földes Társadalmi gazdaságtan II. kötet /3. kiadás, Budapest, 1903./ 443-531.